

Utjecaj clubbing turizma na transformaciju Grada Novalje

Kožul, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:211526>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Domagoj Kožul

**Utjecaj *clubbing* turizma na transformaciju Grada
Novalje**

Diplomski rad

Zagreb, 2018.

Domagoj Kožul

**Utjecaj *clubbing* turizma na transformaciju Grada
Novalje**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb, 2018.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija
Geografija; smjer: Baština i turizam
pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod
vodstvom izv. prof. dr. sc. Vuka Tvrtka Opačića

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Utjecaj *clubbing* turizma na transformaciju Grada Novalje

Domagoj Kožul

Izvadak: Novalja je jedna od najpoželjnijih jadranskih turističkih destinacija u Hrvatskoj, a osim toga bilježi i daljnji porast broja turističkih dolazaka i noćenja. U radu je opisan razvoj turizma u Novalji, te je analizirana pojava *clubbing* turizma na popularnoj plaži Zrće. *Clubbing* turizam značajno je utjecao na razvoj Grada Novalje i na život lokalnog stanovništva. Zahvaljujući tom specifičnom obliku turizma Novalja se izdvojila od konkurencije, stekla reputaciju glavne party destinacije u Hrvatskoj, te upravo time privlači veliki broj mladih turista. Plaža Zrće i noćni klubovi koji se na njoj nalaze, snažno su utjecali na gospodarstvo i demografiju Novalje, tip turista koji posjećuju Novalju, te dobnu strukturu posjetitelja. U sklopu izrade rada provedeno je terensko anketno istraživanje kojim su primarno istraženi motivacija dolaska turista u Novalju, te je ispitana percepcija turista o posljedicama dolaska „partijanera“, te utjecaju na lokalno stanovništvo i ostale turiste.

77 stranica, 19 grafičkih priloga, 21 tablica, 25 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: *clubbing* turizam, *party* turizam, Novalja, Zrće, otok Pag

Voditelj: izv. prof. dr.sc. Vuk Tvrтко Opačić

Povjerenstvo: izv. prof. dr.sc. Vuk Tvrтко Opačić

prof. dr. sc. Zoran Curić

dr. sc. Ivan Šulc, poslijedoktorand

Tema prihvaćena: 9. veljače 2016. godine

Rad prihvaćen: 19. rujna 2018. godine

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska

University of Zagreb

Master Thesis

Faculty of Science

Department of Geography

Impacts of *clubbing* tourism on the transformation of Town of Novalja

Domagoj Kožul

Abstract: Novalja is one of the most desirable tourist destinations in Croatia and it also has further increase in the number of tourist arrivals and overnight stays. This paper describes the development of tourism in Novalja and analyzes the phenomenon of clubbing tourism on the popular Zrće beach. Clubbing tourism has significantly influenced the development of the Town of Novalja and the life of the local population. Thanks to this particular form of tourism, Novalja has distinguished itself from the competition, gained the reputation of the main party destination in Croatia and is attracting a large number of young tourists. Zrće beach and its nightclubs had strong impact on economy and demography of Novalja, the type of tourists visiting Novalja and the age structure of visitors. Research examined the motivation of the arrival of tourists in Novalja, and the perception of tourists on the consequences of the clubbing tourism in Novalja and its influence on the local population and other tourists.

77 pages, 19 figures, 21 tables, 25 references; original in Croatian

Keywords: *Clubbing* tourism, *party* tourism, Novalja, Zrće, island of Pag

Supervisor: Vuk Tvrtko Opačić, PhD, Associate Professor

Reviewers: Vuk Tvrtko Opačić, PhD, Associate Professor

Zoran Curić, PhD, Full Professor

Ivan Šulc, PhD, Postdoctoral Researcher

Thesis submitted: February 9th 2016

Thesis accepted: September 19th 2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb,
Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Cilj i hipoteze rada	2
1.3. Prostorni obuhvat	3
1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja	4
1.5. Metode i izvori podataka.....	5
2. CLUBBING TURIZAM	7
2.1. Teorijski okvir i definicije <i>clubbing</i> turizma.....	7
2.2. Povijesni razvoj <i>clubbing</i> turizma.....	8
2.3. <i>Clubbing</i> turizam u Hrvatskoj	12
2.3.1. <i>Zrće</i>	12
2.3.2. <i>Ostale destinacije</i>	16
3. TURISTIČKOGEOGRAFSKI POLOŽAJ NOVALJE	18
4. RAZVOJ TURIZMA U NOVALJI.....	20
4.1. Povijesni pregled razvoja turizma	20
4.2. Turističkogeografski čimbenici razvoja	23
4.2.1. <i>Prirodne atrakcije</i>	23
4.2.2. <i>Društvene atrakcije</i>	24
4.3. Turistički receptivni kapaciteti.....	30
4.3.1. <i>Stanovi za odmor i rekreaciju</i>	30
4.3.2. <i>Broj postelja</i>	31
4.3.3. <i>Struktura smještaja</i>	32
4.4. Turistički promet.....	34
4.5. Oblici turizma.....	37
4.6. Profil turista.....	38
5. TURIZAM KAO FAKTOR PREOBRAZBE NOVALJE	42
5.1. Fizionomsko-funkcionalne promjene.....	42
5.2. Socioekonomske promjene	47
5.3. Sociokulturne i demografske promjene.....	48
6. REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA	55
7. PERSPEKTIVE BUDUĆEG RAZVOJA TURIZMA.....	66
7.1. SWOT analiza razvoja <i>clubbing</i> turizma u Novalji	66
7.2. Stagnacija destinacije	69

8. ZAKLJUČAK	71
LITERATURA I IZVORI.....	73
PRILOZI.....	VII

1. UVOD

Svake godine u svijetu se povećava broj turističkih dolazaka i turističkih noćenja, što turizam čini sve značajnijom granom svjetskog gospodarstva. Sve više ljudi sudjeluje u turističkim kretanjima, a time ostavljaju i sve veći utjecaj na prostor i život ljudi koji u tome prostoru trajno borave. Turizam se sastoji od velikog broja oblika turizma, a *clubbing* turizam jedna je od njegovih manje poznatih i manje istraženih komponenti. Grad Novalja doživio je velike promjene upravo pod utjecajem *clubbing* turizma, a sve to zahvaljujući popularnoj plaži Zrće, te je upravo zbog toga postao predvodnik razvoja ovog oblika turizma u Hrvatskoj.

1.1. Predmet istraživanja

Oblici turizma i rekreacije koji su u prošlosti utjecali i koji danas utječu na transformaciju Novalje u fizionomskom, funkcionalnom, socioekonomskom i sociokulturnom smislu osnovni su objekt istraživanja ovog rada. U radu su obrađeni uzroci koji su utjecali na pojavu i razvoj turizma na području Grada Novalje, prirodni i društveni atraktivni faktori u atrakcijskoj osnovi destinacije, te posredni i neposredni učinci koji su djelovali na naselje, ali i stanovništvo i njihov način života i navike. Najveća pozornost posvećena je *clubbing* turizmu zato što je taj oblik turizma najznačajniji u oblikovanju današnje turističke ponude Novalje, te zato što je Novalja ujedno simbol i najznačajnija destinacija *clubbing* turizma u Hrvatskoj.

1.2. Cilj i hipoteze rada

Novalja je jedna od poželjnijih obalnih turističkih destinacija u Hrvatskoj, a osim toga bilježi i daljnji porast broja turističkih posjeta i noćenja. Taj rast bio je prisutan čak i za vrijeme gospodarske krize koja je zahvatila Hrvatsku i zemlje Europske unije, iz kojih dolazi najviše gostiju. Unatoč tome, utjecaj turizma na razvoj i preobrazbu Novalje nisu detaljnije istraženi, kao niti područje Grada Novalje općenito, kojemu se u znanstvenoj i stručnoj literaturi nije pridavala veća pozornost. Upravo iz tih razloga, cilj ovoga rada je istražiti kako se i zašto počeo razvijati turizam u Novalji, u kojem vremenskom periodu je uslijedio ubrzani porast turističkih dolazaka i noćenja, kako su se ti procesi odrazili na prostor, stanovništvo i procese koji se odvijaju u Novalji i okolici, te u kojoj je mjeri za sve to zaslužan *clubbing* turizam kao najzastupljeniji oblik turizma koji je prisutan u destinaciji posljednjih godina.

Ciljevi rada ostvareni su ispitivanjem sljedećih hipoteza:

H1: Turizam je značajno utjecao na preobrazbu Grada Novalje što se očituje u fizionomsko-funkcionalnim, socioekonomskim, sociokulturnim i demografskim promjenama.

H2: Turistička kretanja izuzetno su sezonskog karaktera, orijentirana na samo nekoliko ljetnih mjeseci u kojima se odvija velika većina turističkih aktivnosti.

H3: Značajan utjecaj na turizam Novalje ima plaža Zrće, koja je Novalju učinila drugačijom u odnosu na ostale slične obalne destinacije u Hrvatskoj.

H4: Plaža Zrće sa svojim klubovima utjecala je na promjenu strukture posjetitelja, po kojoj se Novalja značajno razlikuje u odnosu na ostale destinacije koje u svojoj ponudi nemaju takve sadržaje.

H5: Većina stanovnika Novalje u cjelini je zadovoljna rezultatima i posljedicama razvoja turizma u njihovom gradu.

H6: *Clubbing* turizam bio je od presudne važnosti za ubrzani razvoj novaljskog turizma.

H7: Plaža Zrće i provod u noćnim klubovima koji se na plaži nalaze, glavni su motivi dolazaka mladih turista u Novalju.

1.3. Prostorni obuhvat

Za prostor istraživanja odabrano je područje Grada Novalje iz razloga što je Novalja najpoznatija i najznačajnija destinacija *clubbing* turizma u Hrvatskoj. U obzir je uzet prostor naselja Novalja koje je središnje i najveće naselje Grada Novalje, te naselja Caska, Gajac, Kustići, Lun, Metajna, Potočnica, Stara Novalja, Vidalići i Zubovići. Najvažniji dio odnosi se na plažu Zrće i klubove koji se na njoj nalaze (najpoznatiji klubovi *Aquarius*, *Euphoria*, *Kalypso*, *Noa* i *Papaya*).

Treba spomenuti i najnoviji i najmanji klub *Rocks Beach Club* (otvoren 2016. godine) koji se nalazi na plaži Zrće, a od ostalih klubova razlikuje se po tome što ima mali plesni podij, bazen i više mjesta za sjedenje, a razvio se iz jednostavnog bara (URL 1). U samom gradskom središtu nalazi se samo jedan poznatiji klub, a to je *Cocomo*. U blizini *Cocoma* nalazi se *Atlantis lounge bar i club*, koji je manji u odnosu na *Cocomo*, te je za razliku od svih ostalih novaljskih noćnih klubova usmjereniji prema domaćim posjetiteljima. Prostor naselja Novalja, Gajac, Caska, te plaže Zrće s pripadajućim noćnim klubovima prikazan je na slici 1 u nastavku.

Sl. 1. Prostor Grada Novalje s glavnim lokalitetima *clubbing* turizma

Prikupljeni podaci uspoređeni su sa brojčanim pokazateljima stanja u drugim gradovima i općinama sličnim po nekim prostornim obilježjima, a sve to kako bi se pronašli opći trendovi koji su uzrokovani drugim čimbenicima, te nisu pod utjecajem *clubbing* turizma. Gradovi i općine koje su također analizirane su Grad Rab, Grad Pag, te općine Poveljana i Preko. Sva navedena mjesta otočne su destinacije, imaju sličnu atraktivnu osnovu, sličan povijesni razvoj, sva se nalaze u Kvarnerskoj i Sjevernodalmatinskoj turističkoj regiji, a neke od njih, osim svog otočnog položaja, djelomično su izolirane i zbog reljefne barijere u obliku planine Velebit koja otežava i vremenski produljuje pristup navedenim lokacijama. Svi otoci nalaze se blizu kopna i povezani su trajektnim linijama, kojima je u pravilu potrebno petnaestak minuta za dolazak s kopna na otok.

1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja

Iako je područje Novalje i otoka Paga jedno od najznačajnijih turističkih prostora Hrvatske, ne postoje značajnija istraživanja o turizmu tog područja. Također, istraživanja o *clubbing* turizmu u Hrvatskoj do danas nisu provedena. Novalja kao grad također nije bila značajnije proučavana. Jedina istraživanja koja su provedena o Novalji, njezinom prostoru i stanovnicima odnose se na pučko pjesništvo, čakavske govore otoka Paga i Novalje, fonološki sustav mjesnog govora Novalje, na prahistorijski nakit iz zbirke Stomorica u Novalji, te o nalazištu Caska (URL 2).

Kao što je vidljivo, nije pronađen veći broj značajnijih istraživanja o utjecaju turizma na razvoj Novalje, kao niti istraživanja o *clubbing* turizmu. Jedino zabilježeno istraživanje vezano za turizam Novalje (koje je djelomično zahvatilo i plažu Zrće) je „Analiza stavova stanovnika Novalje o razvoju turizma“ koje je proveo Institut za turizam iz Zagreba, 2013. godine. Također, u rujnu 2015., objavljen je završni rad sa splitskog ekonomskog fakulteta koji se bavi turističkim kretanjem mladih, te je u sklopu toga rada analiziran slučaj Novalje i Zrća (Vrban, 2015).

Slične mediteranske destinacije bile su predmet istraživanja u kojima su proučavani zdravstveni i sigurnosni rizici u prostoru noćnih klubova koji su uzrokovani prekomjernom konzumacijom alkohola i droge među mladim turistima (Sonmez i dr., 2013). Na Ibizi su istražene promjene u obrascima ponašanja mladih Britanaca koje uključuju konzumaciju alkohola, uporabu droga, te promjenu seksualnog ponašanja na ljetnom odmoru (Bellis i dr.,

2000). Rad o zdravstvenim i sigurnosnim problemima noćnog života otoka Mallorce kao glavne probleme *clubbing* lokaliteta navodi prenapučenost, nedostatke u upravljanju prvom pomoći, visoke cijene pitke vode, visoku potrošnju alkohola, te zapriječene izlaze u nuždi koji dodatno povećavaju rizik od većih nezgoda (Calafat, Juan, 2004).

1.5. Metode i izvori podataka

Metode korištene pri izradi ovog rada prvenstveno su korištenje statističkih podataka Državnog zavoda za statistiku i Turističke zajednice Grada Novalje, kako bi se utvrdili brojčani pokazatelji turizma koji se odvijaju na prostoru Grada Novalje. Korišteni su podaci o broju turističkih noćenja koja su ostvarena, podaci o promjeni broja postelja od 2000. do 2015. godine, te podaci o broju stanova za odmor 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011. godine, kako bi se uočio eventualni trend koji bi se mogao vremenski povezati sa razdobljem porasta popularnosti Zrća. Osim toga, upotrijebljeni su podaci o zaposlenima po određenim djelatnostima (poljoprivreda i ribarstvo, te trgovina, ugostiteljstvo i turizam) kako bi se pokazalo u kojoj je mjeri razvoj turizma utjecao na gospodarske djelatnosti, a samim time i na život lokalnog stanovništva. Upotrijebljene su satelitske snimke Ministarstva graditeljstva i prostornog uređenja kako bi se utvrdile fizionomske promjene i širenje naselja u zadnjih nekoliko desetljeća, kao i brojčani pokazatelji o površini kućanstava i stanova za odmor i rekreaciju te su uspoređeni sa ostalim destinacijama. Osim navedenoga, upotrijebljene su i spoznaje iz domaće i strane literature pomoću kojih je pokušano dodatno objasniti turističke procese i promjene koje se odvijaju zahvaljujući ovom obliku turizma. Analizirani su smještajni kapaciteti, te dobna struktura posjetitelja kako bi se utvrdile strukturne razlike, te faktori koji su na stvaranje tih razlika utjecali.

Ukratko su prikazane okolnosti koje su utjecale na nastanak *clubbing* turizma, te povijest razvoja navedene prostorne pojave. Zbog nedostataka i nedostupnosti većeg broja znanstvenih radova koji se bave ovom tematikom, odabrani su radovi koji se bave *clubbing* turizmom i potencijalom razvoja *clubbing* turizma u Wrocławu kako bi se utvrdile sličnosti i razlike u razvoju ovog oblika turizma (Iwanicki, Dłuzewska, 2015), ali i prednosti i nedostaci koje Novalja ima u odnosu na navedenu sve popularniju poljsku destinaciju, te je ukratko opisana pojava i razvoj *clubbing* turizma na Ibizi.

Provedena je anketa, tj. terensko istraživanje kojemu je glavni cilj utvrđivanje primarne motivacije dolazaka turista u Novalju, posebno kod mlađe skupine (16-30 godina starosti) kako bi se utvrdilo koliko je Zrće stvarno zaslužno za veliki udio te najbrojnije skupine posjetitelja u ukupnim dolascima. U anketi je istraženo koliko su posjetitelji zadovoljni određenim elementima turističke ponude Novalje, jesu li ukupno zadovoljniji *clubbing* turisti (tj. oni turisti kojima su boravak i provod u noćnim klubovima primarni motivi dolaska) ili ostali turisti. Osim toga, ispitana su gledišta samih turista na problem ometanja lokalnog stanovništva od strane „partijanera“ sa Zrća, te ometanja ostalih tipova turista. Ispitanicima je ponuđeno da sami navedu pozitivne i negativne posljedice dolaska *clubbing* turista u Novalju.

2. CLUBBING TURIZAM

Clubbing turizam izravna je posljedica želje mladih ljudi da promijene svakodnevicu, te da se prije svega opuste i zabave u društvu svojih vršnjaka. U ljetnim mjesecima zabava je uglavnom vezana uz glazbu, koktel-barove i noćne provode na plažama. Mjesta zabave i druženja često su noćni klubovi u kojima glazba prestaje biti samo pozadinsko sredstvo za poboljšanje ugođaja, te ponekad postaje glavna motivacija pri odabiru noćnog kluba.

2.1. Teorijski okvir i definicije *clubbing* turizma

U domaćoj literaturi pojam *clubbing* turizam nije se spominjao, pa tako niti ne postoji točna definicija pojma. U nekim radovima, opisuju se pojmovi poput *omladinskog turizma* ili *hedonizmom motiviran turizam omladine*, koji je podtip omladinskog turizma (Tadej, 2006). Međutim, nijedan od tih pojmova u potpunosti ne zadovoljava ono što bi *clubbing turizam* ili *party turizam* trebao obuhvaćati, a to je boravak u destinacijama u kojima je osnovna motivacija posjet, boravak i provod u noćnim klubovima, barovima ili pubovima.

Na internetu se mogu pronaći slične definicije koje kažu da u *clubbing* turizam spadaju sva ona putovanja koja su primarno ili isključivo poduzeta zbog posjeta noćnim klubovima ili sličnim prostorima zabave i užitka (URL 3).

U inozemnoj literaturi koriste se termini *party* ili *clubbing turizam*, dok se u nekim radovima razrađuje nastanak same pojave *clubbinga*. *Clubbing* se promatra kao suvremeni kulturološki fenomen nastao 1980-ih godina na području Ibize, koji je zatim preko muzike uvezen u Njemačku i Ujedinjeno Kraljevstvo (Goulding, 2011).

Treba naglasiti kako po pitanju ove vrste turizma može doći do preklapanja pojmova, što se ponajprije odnosi na Ibizu i Novalju. U obje destinacije glavna aktivnost odvija se u međunarodno popularnim noćnim klubovima, ali ne smije se izostaviti važnost muzičkih festivala koji privlače veliki broj uglavnom mladih posjetitelja i koji se najčešće organiziraju na vrhuncu turističke sezone. Samim time, dolazi do preklapanja pojmova *clubbing* i *festivalskog turizma*, te stoga posjetitelje nije moguće jasno razvrstati niti u jedan od navedenih oblika turizma, zato što su u tim destinacijama noćni klubovi i muzički festivali usko povezani, za razliku od festivala koji se odvijaju na otvorenom prostoru bez koordinacije s nekim noćnim klubom.

Neki autori ovakvu pojavu opisuju terminom *pleasure based tourism* ili *turizam baziran na užitku*, što je definicija koja bi se mogla povezati sa već spomenutim *hedonizmom motiviranom turizmu omladine*.

2.2. Povijesni razvoj *clubbing* turizma

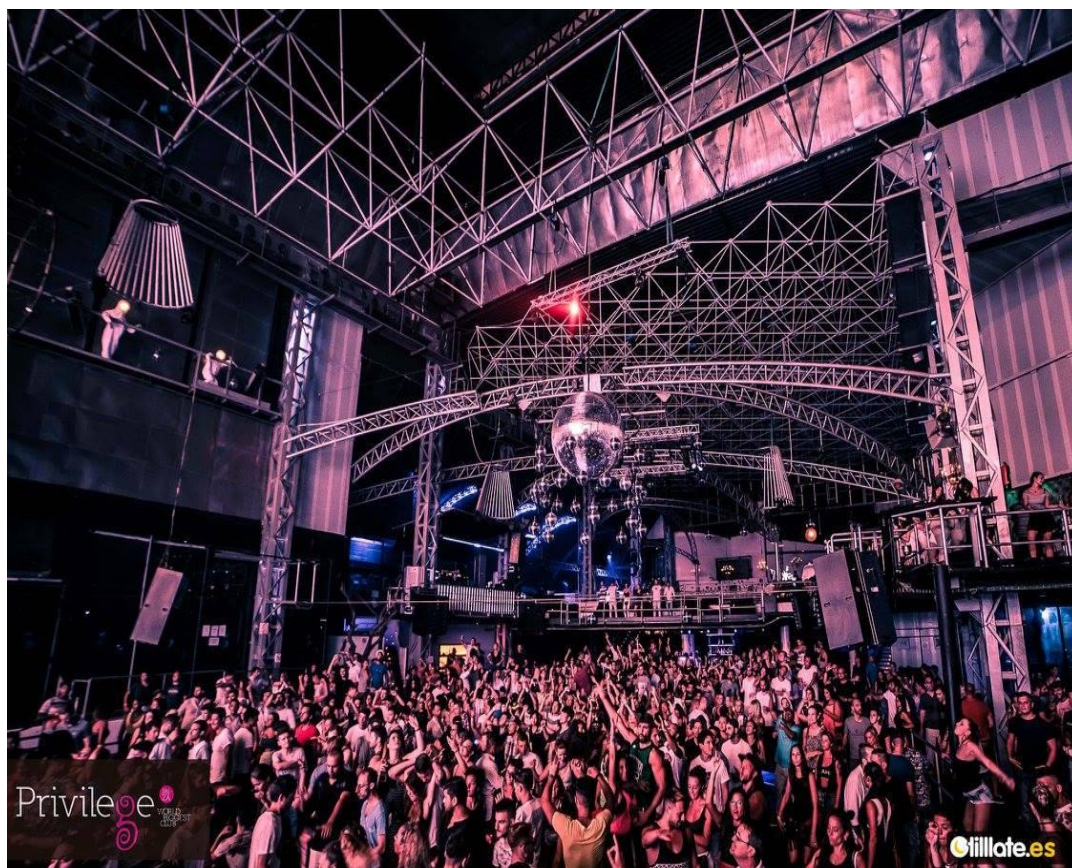
Kolijevkom *clubbing* turizma smatra se otok Ibiza. Taj otok, koji je zbog izolacije i nedostatka trgovine veći dio svoje povijesti bio siromašno područje, počeo se ubrzano razvijati. Dolasci boema 1930-ih godina obogatili su umjetničku dimenziju otoka. Mnogi pisci, slikari i ostali umjetnici živjeli su i crpili inspiraciju na Ibizi. Razvoj glavnih odmarališta na plažama i otvaranje međunarodnom turizmu počinje 1950-ih, a od 1960-ih do 1970-ih godina stanovništvo se gotovo udvostručilo. To je bila posljedica razvoja odmarališta i pritoka sve većeg broja turističkih i građevinskih radnika, ali i hipija s kopna (URL 4).

Upravo su dnevna okupljanja hipija na otočnim plažama važna za stvaranje prvih preduvjeta i ostalih okolnosti za razvoj *clubbing* turizma. Ta okupljanja započela su 1960-ih i razvijala se do 1970-ih godina. Ljudi različitih nacionalnosti okupljali su se na plažama, družili se, slušali muziku i povremeno uzimali drogu. Izoliranost Ibize od Španjolskog građanskog rata bio je jedan od bitnih faktora koji je utjecao na prihvaćanje umjetnika, boema, putnika pionira i hipija na otoku.

Dolazak sve većeg broja turista nastavlja se 1970-ih godina, a važan poticaj koji je odredio budući razvoj otoka bio je otvaranje prvih noćnih klubova. Otvaraju se klubovi *Pacha* (1973.), *Es Paradis* (1975.), *Amnesia* (1976.) i *Privilege* (1978.). Reputacija navedenih klubova brzo se proširila, pa su klubovi ubrzo počeli privlačiti slavne i bogate koji su bili željni okusiti noćni život Ibize (URL 5).

Otvaranje navedenih klubova bio je tek početak nove turističke epohe za Ibizu. Pravi zamah i širenje klupske ponude uslijedio je sljedećih desetljeća i traje sve do danas, pa su tako redom otvarani poznatiji noćni klubovi *Space* (1986.), *Eden* (1999.), *DC-10* (2000.), *Plastik* (2002.), *Sankeys Ibiza* i *Ushuaia* (2011.), te najnoviji *Hi Ibiza* (2017.). Na otoku postoji još mnogo barova i manjih noćnih klubova koji dodatno pridonose epitetu glavne „partijanske“ meke Mediterana. Treba spomenuti da je noćni klub *Privilege*, prema

Guinnessovoj knjizi rekorda, proglašen najvećim noćnim klubom na svijetu te da istovremeno može primiti do 10.000 ljudi (URL 6). Noćni klub *Privilege* prikazan je na sljedećoj slici.

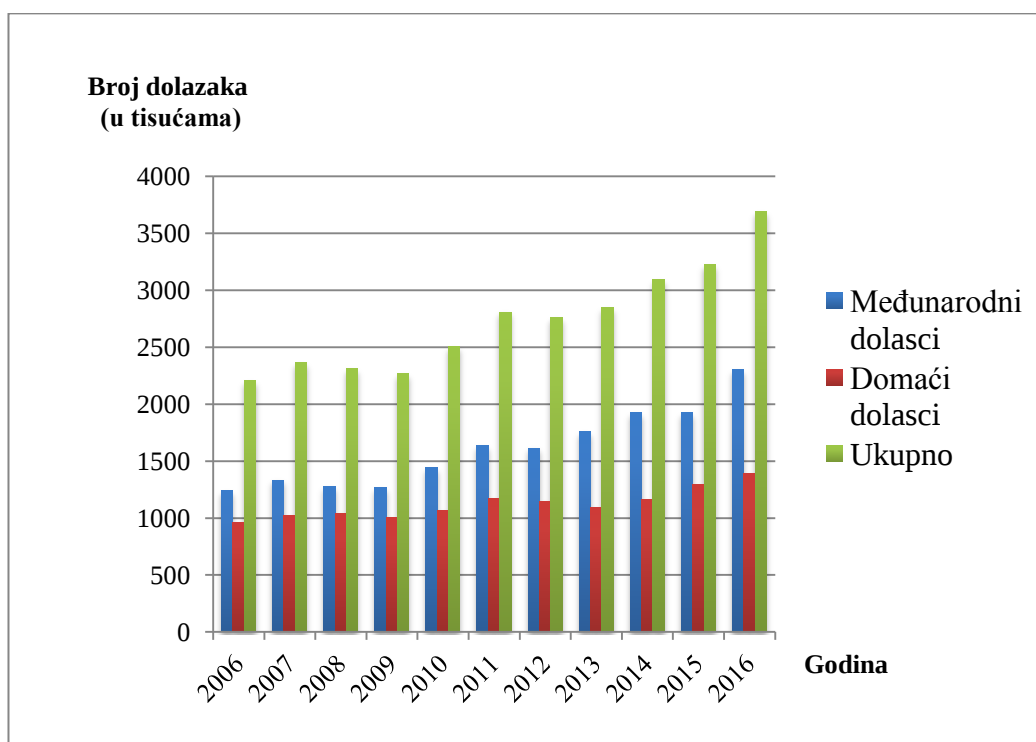
Sl. 2. Noćni klub *Privilege*

Izvor: <https://welcometoibiza.com/wp-content/uploads/2017/04/fiesta-i-am-a-richbitch-privilege-ibiza-welcometoibiza2.jpg> (4.9.2018.)

Proučavanjem iskustva s Ibize, može se zaključiti kako je i ta španjolska partijanerska destinacija imala slične probleme kroz koje danas prolazi ili kroz koje je tek nedavno prošla Novalja. Ibiza je, poput Novalje danas, imala problem s nižom kvalitetom smještaja, pa je 2008. godine većina hotela bila u rangi 2 zvjezdice ili 3 zvjezdice, a većina turista tražila je smještaj niže cjenovne kategorije (Krendzelak, 2008). Treba napomenuti da je cijena smještaja u takvim hotelima ipak bila viša nego u hotelima iste kategorije koji se nalaze u drugim destinacijama (URL 7).

Ibiza se 2008. godine počela približavati fazi stagnacije. Većina intervjua koji su provedeni s vlasnicima tvrtki i menadžerima hotela otkrila je da se potražnja u odnosu na prošle sezone počela smanjivati. Tada je destinaciji počeo prijetiti ozbiljniji pad zbog konkurentskih destinacija koje su se pojavile i koje su nudile slične sadržaje po nižim cijenama. Posjetitelji Ibize postali su nezadovoljniji zbog visokih cijena uzrokovanih popularnošću destinacije, a koje nije pratilo ulaganje u nove sadržaje i podizanje kvalitete usluga (Krendzelak, 2008).

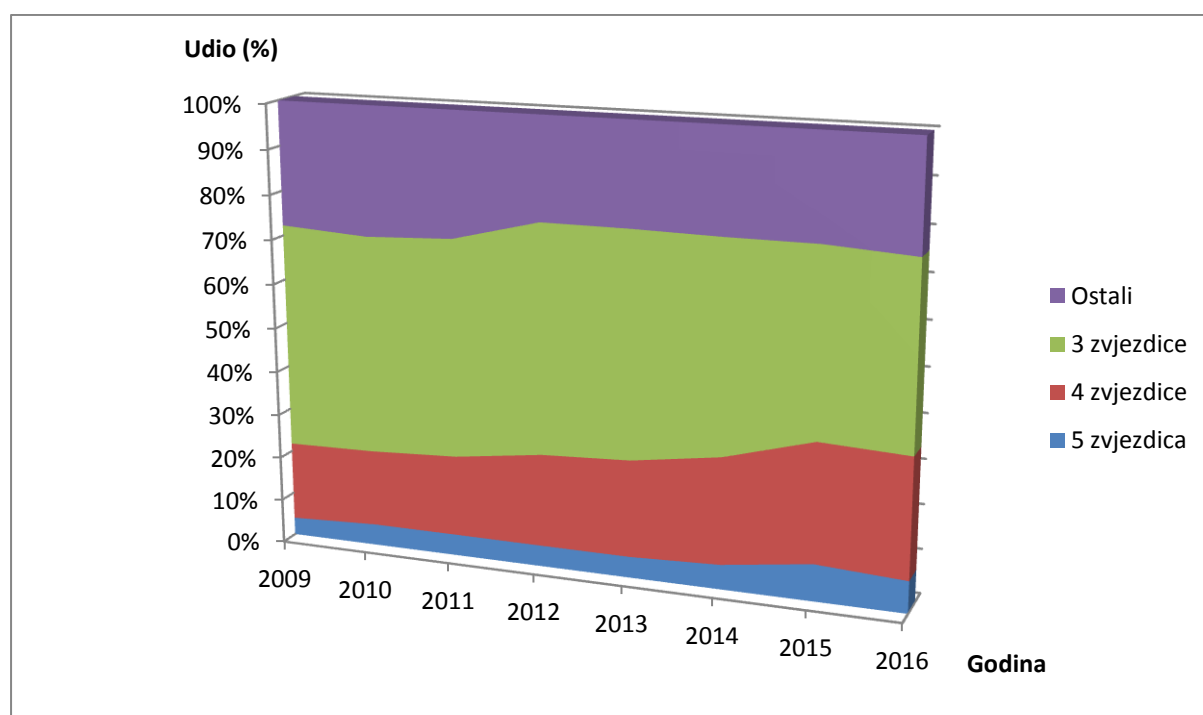
Faza stagnacije koja je nastupila od 2008.godine i trajala do 2010. godine jasno se vidi po broju dolazaka u zračnu luku Ibiza (sl. 3).

Sl. 3. Broj domaćih i međunarodnih dolazaka u Zračnu luku Ibiza 2006.-2016. godine

Izvor: <https://www.hvs.com/article/8087-in-focus-ibiza-spain> (4.7.2018.)

Ibiza je ipak izbjegla nastavak stagnacije i mogući daljnji pad, te je uspjela ući u fazu rejuvenacije. Prema podacima na slici 4 vidi se da se počelo više ulagati u podizanje kvalitete smještaja (ponajprije otvaranje hotela s 4 zvjezdice i 5 zvjezdica, dok je broj hotela nižih kategorija stagnirao ili padao). Podizanje kvalitete smještaja, ponajprije ulaganje u izgradnju hotela viših kategorija ili podizanje kategorija već postojećih hotela, danas se događa u Novalji.

Sl. 4. Udio kategorija hotelskog smještaja na Ibizi od 2009.do 2016.g.

Izvor: <https://www.hvs.com/article/8087-in-focus-ibiza-spain> (4.7.2018.)

Skupine turista iz glavnih emitivnih zemalja na Ibizu nastavljaju dolaziti u sve većem broju, dok su jedino domaći španjolski turisti 2016. godine zabilježili pad broja dolazaka od 3,4 % u odnosu na prethodnu godinu. Glavne emitivne zemlje su Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija i Njemačka, dok najbrži rast broja dolazaka bilježe turisti iz Skandinavije i Francuske (URL 8).

2.3. *Clubbing* turizam u Hrvatskoj

Clubbing turizam u Hrvatskoj u odnosu na druge oblike turizma relativno je nova pojava. Kolijevka ovog oblika turizma je Grad Novalja, koja sve do danas ima imidž najpopularnije obalne destinacije za mlade. Osim toga, Novalja je otišla najdalje po pitanjima rješavanja problema koje ovaj oblik turizma donosi, te zato može poslužiti kao primjer svim ostalim hrvatskim turističkim destinacijama koje planiraju razvijati *clubbing* kao dio svoje turističke ponude.

2.3.1. *Zrće*

Razvoj *clubbing* turizma u Novalji nije bio planiran, već se dogodio spontano. Može se reći da je *Zrće* nastalo inicijativom lokalnih ugostitelja. Sve je krenulo 1987. godine otvaranjem malog *beach bara* na do tada nepoznatoj plaži. Radi se o današnjem noćnom klubu *Kalypso* koji se postupno razvijao i s vremenom od običnog *beach bara* postao jedan od najpoznatijih klubova *Zrća*. Osnivač *Kalypsa*, koji je ujedno vlasnik boutique hotela i vinarije, tvrdi da je ključan faktor uspjeha *Zrća* investiranje u programe i privlačenje svjetski poznatih DJ-eva i drugih glazbenih zvijezda (URL 9).

Svoj drugi klub *Zrće* je čekalo do 2002. godine kada je otvorena *Papaya*. Iste godine otvoren je *Aquarius*, te *Euphoria* 2005. godine. Novi zamah kreće otvaranjem kluba *Noa* 2011., a kasnije su otvoreni *Deep club* (2013.), te *Rocks Beach Club* (2016.). Treba napomenuti da zadnja 3 kluba, iako se nalaze na plaži *Zrće*, administrativno spadaju pod općinu Kolan te formalno nisu dio Grada Novalje.

Glavnom prekretnicom koja je pokrenula val promjena i uzrokovala značajniji razvoj *clubbinga* u Novalji smatra se otvaranje *Papaye*. Za dolazak *Papaye* zaslužni su zagrebački ugostitelji i organizatori studentskih brucosijada i *partyja* u Zagrebu, koji su uvidjeli poslovnu priliku zbog velikog broja mladih zagrebačkih turista koji su tada ljetovali u Novalji. Vlasnici zagrebačkog kluba *Papaya* odlučili su im ponuditi ljetnu alternativu Zagrebu. Organizacijom prvog festivala 2005. godine, *Papaya day&night*, dobili su i međunarodnu publiku, a ubrzo nakon toga ambiciozno su angažirali DJ Tiesta, te su tada na *Zrće* došli posjetitelji iz 30-ak zemalja. Već 2010. godine u *Papayi* je gostovalo 10

najpoznatijih DJ-a na svijetu i od tada se sa sigurnošću može reći da se Zrće uzdignulo na svjetsku razinu (URL 10).

O važnosti Zrća na globalnoj *clubbing* sceni govori podatak da su čak 4 noćna kluba sa Zrća uvrštena na popis najboljih noćnih klubova na svijetu. Prema DJ MAG-u, najutjecajnijem magazinu za elektronsku glazbu, *Papaya* je zauzela 6. mjesto, *Noa* 13., *Aquarius* 25., dok je *Kalypso* na 33. mjestu. Od ostalih hrvatskih klubova, na popisu se još našao jedino dubrovački *Revelin* koji je zauzeo 40. mjesto (URL 11). Najpopularnija hrvatska plaža prikazana je na slici 5.

Sl. 5. Plaža Zrće

Izvor:https://www.google.hr/search?q=zrce+beach&hl=hr&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiz2ZO807jdAhVxtIsKHRMLAfIQ_AUICigB&biw=1164&bih=594#imgrc=ULWw5XyQHj2D_M: (5.9. 2018.)

Unatoč poslovnom uspjehu noćnih klubova sa plaže Zrće, mišljenja lokalne javnosti su podijeljena. Prema Analizi stavova stanovnika Novalje koju je 2013. godine objavio Institut za turizam iz Zagreba, većina stanovnika Novalje smatra da Novalja zaslužuje kvalitetnije goste (88 % ispitanika). S druge strane, samo 18 % ispitanika smatra da je potrebno ulagati u *party* turizam, te se samo 26 % slaže s tvrdnjom da je potrebno i dalje se orijentirati na navedeni oblik turizma. Da se treba orijentirati i više ulagati u obiteljski turizam smatra 64 % ispitanika.

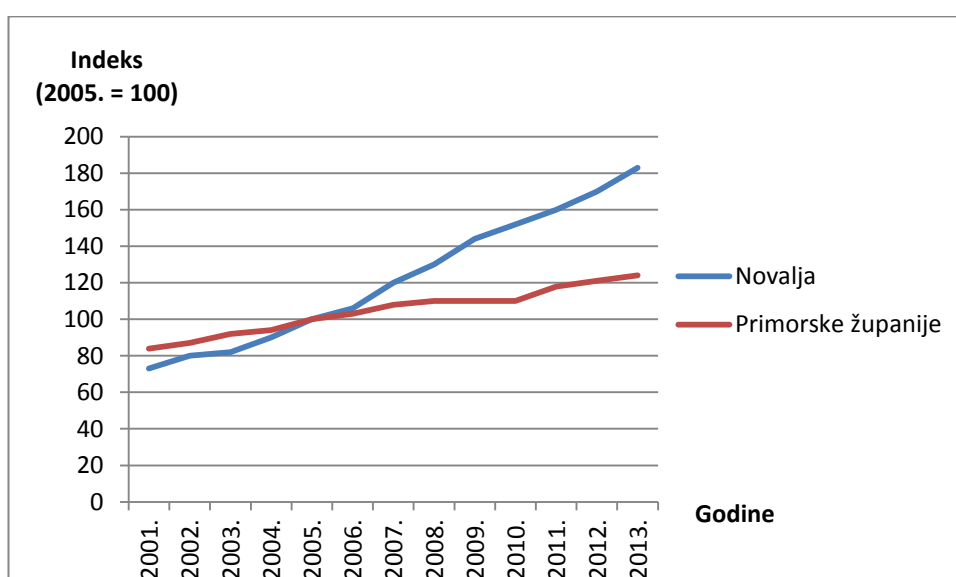
Iako se većina (67 %) slaže s tvrdnjom da je *party* turizam omogućio prepoznatljivost Novalje kao turističke destinacije, manje od polovice ispitanika smatra da je suživot *party* turizma i ostalih oblika turizma moguć, a samo trećina stanovnika smatra da je *party* turizam poboljšao kvalitetu života u Novalji. Da je *party* turizam moguće nadomjestiti drugim segmetnima smatra 53 % ispitanika (Analiza stavova stanovnika Novalje, 2013).

„Stanovnici Novalje poznati su po tome da se svako ljeto bune jer u jeku turističke sezone nemaju svoj mir. Žale se na buku, neredu i odjeću gostiju i tako stvaraju probleme organizatorima festivala koji su od Zrća napravili svjetski prepoznatljivu partijansku destinaciju, kao i brojnim klubovima koji su u Novalju doveli turiste. A upravo zahvaljujući njima i sami imaju koristi. Neki od iznajmljivanja apartmana, a drugi od prometa u trgovinama, kafićima i restoranima“ (URL 12).

Iz svega navedenoga, jasno se vidi da lokalno stanovništvo nije u potpunosti zadovoljno, da postoje potpuno suprotstavljeni stavovi, te da u većini prevladava mišljenje da se *party* ili *clubbing* turizam treba zamijeniti drugim oblicima turizma. Već spomenuti osnivač *Kalypsa* ne slaže se s tezama koje govore da se Novalja treba okrenuti obiteljskom turizmu. „U danima kad nema glazbenih festivala na Zrću, dramatično je manje turista i u Novalji. U takvim periodima, koje se nazivaju rupe u sezoni, zasigurno ima puno slobodnih kreveta u novaljskim apartmanima ili stolica u kafićima i restoranima brze ili spore hrane. Priljev novca iz takozvanog obiteljskog turizma nije već dugo dostatan da pogoni sve veći gospodarski sustav koji se brzo razvija na velikom dijelu otoka Paga, od Zrća gotovo sve tamo do Luna. To je važno znati zbog ponovnog aktualiziranja teze o tome da se Novalja mora vratiti svojim ishodištima, turističkim godinama mirnog obiteljskog turizma i osloboditi buke mladih „partijanera“ (URL 13).

Najbolji dokaz koji ide u prilog tezi da je upravo Zrće zaslužno za ubrzani rast turizma Novalje može se iščitati iz sljedeće slike (sl. 6). Ostvarena noćenja u Novalji prije

2005. godine rasla su sporije od prosjeka hrvatskih obalnih županija, dok od 2003. i 2004. godine rast ubrazava, a nakon 2005. rast noćenja u Novalji prestiže njihov prosjek, što se vremenski poklapa sa najvećim valom otvaranja noćnih klubova na Zrću. Naime, u razdoblju od 2002. do 2005. godine na Zrću su otvoreni *Papaya*, *Aquarius* te *Euphoria*, te još bitnije, upravo od 2005. godine kreće organizacija *Papaya day&night* programa te dovođenje poznatih svjetskih glazbenika na Zrće. Vrijeme početka ubrzanog rasta novaljskog turizma u potpunosti se poklapa sa značajnijim razvojem *clubbing* turizma i početkom organizacije festivala na Zrću.

Sl. 6. Rast broja noćenja u Novalji i prosjeka hrvatskih primorskih županija od 2001. do 2013. godine

Izvor: Master plan turizma Grada Novalje, 2014

Orijentacija određene destinacije ili poslovnog subjekta može se vrlo lako uočiti pregledom njihovih internetskih stranica, čime se odmah može saznati tko čini ciljanu grupu posjetitelja. Navedenim postupkom može se utvrditi da su svi novaljski klubovi orijentirani prema stranim posjetiteljima zato što niti jedan klub nema internetsku stranicu na hrvatskom jeziku, već su sve stranice na engleskom. Treba napomenuti da svi klubovi imaju vlastitu internetsku stranicu osim kluba *Kalypso*, ali i taj klub se putem službene stranice TZ Grada Novalje, kao i putem svoje facebook stranice, promovira također na engleskom jeziku.

Za razliku od Novalje, klubovi u Wrocławu uglavnom nemaju internetske stranice na stranim jezicima, već isključivo na poljskom jeziku. Iz navedenoga se može zaključiti da se klubovi, pubovi i barovi u Wrocławu oslanjaju na spontane dolaske turista za vrijeme posjeta u njihovom gradu, ponajprije iz razloga što se *clubbing turizam* u Wrocławu temelji na dolasku mladih koji koriste niskotarifne letove iz zemalja zapadne i sjeverne Europe. Autori zaključuju da je Wrocław destinacija neodređene potražnje u ovoj niši, tj. da svoju *clubbing* scenu baziraju na velikom broju klubova, barova i pubova na jednom mjestu (međusobno vrlo bliskih kako bi turistima olakšali snalaženje u gradu i obilaženje više sadržaja), niskim cijenama, te imidžu nove destinacije za mlade (Iwanicki, Dłuzewska, 2015).

Klubovi na Ibizi većinom su poput novaljskih klubova usmjereni na strane posjetitelje. Najveći i najpoznatiji noćni klubovi poput klubova *Amnesia*, *Pacha* i *Es Paradis* imaju vlastite internetske stranice na engleskom jeziku, dok klubovi *Keeper* i *Azucar* nemaju vlastite internetske stranice. Međutim, zadnja dva navedena kluba se putem društvene mreže *Facebook* promoviraju i obraćaju potencijalnim posjetiteljima na španjolskom jeziku, pa se iz toga zaključuje da su uglavnom orijentirani na domaće turiste ili da se oslanjaju na spontane dolaske stranih posjetitelja koji Ibizu posjećuju zbog nekih drugih klubova.

Većina ostalih noćnih klubova ima stranice na engleskom jeziku (*Privilege*, *Eden*, *Plastik*, *Sankeys Ibiza*, *Ushuaia*, *Hi Ibiza*), dok *Space* ima objave na španjolskom i engleskom. Iz navedenoga se jasno vidi da su noćni klubovi Ibize maksimalno orijentirani na strane posjetitelje, te se po tome razliku od promatrane poljske *clubbing* destinacije - Wrocława.

2.3.2. Ostale destinacije

Od analiziranih hrvatskih gradova i općina, uz Novalju, *clubbing* ponudom može se pohvaliti jedino Grad Rab. Iako ta ponuda nije na razini one novaljske te je vrlo ograničena, može se reći da jedino Rab u tom obliku turizma može predstavljati neki oblik konkurencije novaljskom Zrću. U Gradu Rabu nalaze se klubovi *Santos*, *Oz*, *Lounge Bar* *Escape bar*, te bar *Sanda*, koji je jedan od najpoznatijih gay barova u ovom dijelu svijeta od 1980-ih (URL 14). U općinama Preko i Poveljana ne nalaze se poznatiji i značajniji noćni klubovi, dok u Gradu Pagu postoji samo noćni klub *Magazin* (koji niti nema vlastitu internetsku stranicu).

U ostatku Hrvatske još neki gradovi mogli bi se smatrati konkurencijom ovom obliku novaljskog turizma. Tisno, Hvar, Pula, Vodice, te Split sa svojim najpoznatijim festivalom elektronske glazbe *Ultra Europe*, najpoznatije su destinacije koje u svojoj atrakcijskoj osnovi sadrže neke elemente *clubbing* ponude te ciljaju na istu ili sličnu klijentelu. Od svih destinacija, najviše pažnje privukao je slučaj Hvara koji je već otprije poznat po sukobima zagovornika *party* turizma i nezadovoljnih stanovnika koji se protive razvoju tog oblika turizma.

Grad Zagreb također se može pohvaliti velikim brojem noćnih klubova, ali oni su uglavnom namijenjeni domaćoj publici što se može potvrditi analizom njihovih internetskih stranica koje su gotovo isključivo na hrvatskom jeziku. Osim navedenoga, Zagreb kao gospodarsko, političko, kulturno, te prometno središte ima potpuno drugačiju motivaciju dolaska posjetitelja (od kojih su mnogi došli poslovno ili zbog nekih drugih obaveza, te nisu nužno turisti), pa se i klubovi mogu smatrati dodatnim sadržajima koje posjetitelji koriste usput, ali se nikako ne mogu promatrati s aspekta ključne atrakcijske osnove kao što je to slučaj u Novalji.

Općina Tisno zadnjih nekoliko godina počela je ciljano razvijati *clubbing* ili *party turizam*, zahvaljujući općinskom načelniku Ivanu Klarinu. Općina Tisno razlikuje se od Hvara i Novalje zato što u navedenoj općini do razvoja *clubbing* ili *party* turizma nije došlo stihijski, već suradnjom s lokalnim vlastima, što u Novalji i na Hvaru nije bio slučaj (URL 15).

Međutim, treba imati na umu da u usporedbama ponuda ovih destinacija dolazi do preklapanja pojmova *clubbing turizma*, te *festivala* ili *manifestacijskog turizma*. U analizi turizma Novalje, naglasak se stavlja na klubove zato što su upravo oni glavni organizatori i nositelji događanja, iako se sam proces ne odvija nužno unutar zatvorenog prostora, dok je npr. u Splitu događaj organiziran na otvorenom prostoru, tj. stadionu, te se kao takav razlikuje od klasičnog *clubbinga*. Unatoč tome, motivacija dolaska u destinaciju i sudjelovanja na takvoj vrsti manifestacije je vrlo slična – radi se turističkom putovanju kojemu su osnovni motivi glazba i zabava, te uživanje u noćnim klubovima ili sličnim prostorima, a glavni konzumenti turističkog proizvoda su mladi ljudi željni zabave i užitka.

3. TURISTIČKOGEOGRAFSKI POLOŽAJ NOVALJE

Novalja je smještena na sjeverozapadnom dijelu otoka Paga, a u administrativnom gradskom području koje uključuje sva novaljska naselja, prema popisu iz 2011. godine, živjelo je 3.663 stanovnika. To je krško, vodom siromašno područje, uz izuzetak nekoliko polja na kojima se razvila poljoprivreda, što se ponajprije odnosi na uzgoj masline i vinove loze. Dio područja čini izuzetno ogoljeli teren, osobito područja sa istočne velebitske strane, pa je taj dio otoka Paga upravo po tome prepoznatljiv. Najsjeverniji dio otoka, tj. područje Luna, daleko je bogatije vegetacijom, kao i ostali dijelovi otoka, ali ipak u nešto manjoj mjeri (Magaš, 2000).

Sl. 7. Satelitska snimka područja Grada Novalje

Izvor: Google maps

Novalja je relativno dobro povezana sa okolicom, što se ponajprije odnosi na povezanost sa središnjim i južnim dijelom otoka Paga, te na Zadarsku županiju kojom je otok povezan paškim mostom, dok je pristup prema županijskom središtu i ostatku županije, tj. prema Gospiću i ostatku Ličko-senjske županije otežan. Postoji redovna trajketna linija Žigljen-Prizna koja Novalju povezuje sa kopnom, ali barijere u obliku mora i Velebita ipak

usporavaju promet, te značajno otežavaju i vremenski produžuju prijelaz te relativno kratke zračne udaljenosti. Osim toga, ta prometna veza ovisi o vremenskim (ne)prilikama pa u slučaju jake bure, po kojoj je ovaj dio također poznat, otok ostaje potpuno ovisan o Paškom mostu, a ponekad i potpuno prometno izoliran.

Novalja se nalazi na povoljnijem prometnom položaju u odnosu na srednjodalmatinske i južnodalmatinske destinacije, dok je u odnosu na istarske destinacije ipak u lošijem položaju, ponajprije zbog udaljenosti u odnosu na glavne emitivne regije (Italija, Slovenija, Njemačka, Austrija, te Zagreb), reljefnih barijera i svog otočnog položaja. Od cestovnog prometa, najznačajnija je državna cesta D-106, koja Novalju povezuje sa Posedarjem koje je istovremeno najbliži izlaz s autoceste A-1. Posedarje je udaljeno oko 65 kilometara ili oko sat vremena vožnje autobusom ili osobnim automobilom. Relativno dobru prometnu povezanost omogućuje Paški most, bez kojega bi situacija bila neusporedivo lošija, a Novalja i cijeli otok Pag daleko slabije povezani sa kopnom.

U pomorskom prometu Novalja se nalazi na relativno dobrom položaju iz razloga što kroz nju prolaze prometni pravci koji povezuju Kvarner i Dalmaciju, odnosno pravci koji vode od sjevernog prema južnom Jadranu. Zahvaljujući takvom položaju, kroz Novalju (osim trajektne linije Prizna-Žigljen) prolaze katamaranske linije koje ju povezuju s Lošinjom, Rabom i Rijekom, a ljeti i sa Silbom i Suskom (URL 16).

Najbliža zračna luka je zadarska, što je bitno napomenuti zbog sve većeg broja dolazaka gostiju niskotarifnim letovima. Zračna luka letovima je povezana sa ukupno 37 europskih zračnih luka, od čega najviše zračnih linija otpada na Njemačku (12), skandinavske zemlje (3), Francusku (3), Ujedinjeno Kraljevstvo (4), Švedsku (2), Belgiju (2), Italiju (2), Švicarsku (2), te po jedna zračna linija na Luksemburg, Norvešku, Irsku, Austriju, Grčku, Poljsku i Španjolsku. 2017. godine kroz nju je prošlo ukupno 589.468 putnika što je porast od 13,31 % u odnosu na 2016. godinu (URL 17).

Zbog svoje djelomične izoliranosti Velebitom i otočnog položaja, koji otežavaju pristup turistima i čine ga vremenski i financijski zahtjevnijim, ali istovremeno i činjenice da je Novalja jedna od najpopularnijih turističkih destinacija u Hrvatskoj, jasno je da postoje određeni turistički atraktivni faktori koji su to malo jadransko mjesto učinili posebnim u odnosu na ostala slična otočna mjesta, te ga učinili poželjnijim i popularnijim.

4. RAZVOJ TURIZMA U NOVALJI

Ugodna klima, čisto more, razvedenost obale, raznolikost reljefa i brojne plaže samo su neki od preduvjeta koji su omogućili razvoj turizma u Novalji. Međutim, turizam se mogao početi nesmetano razvijati tek kada su se zadovoljili ostali preduvjeti, poput cestovnog povezivanja hrvatske obale u jednu prometnu cjelinu, izgradnja paškog mosta, te uvođenje redovnih trajektnih linija.

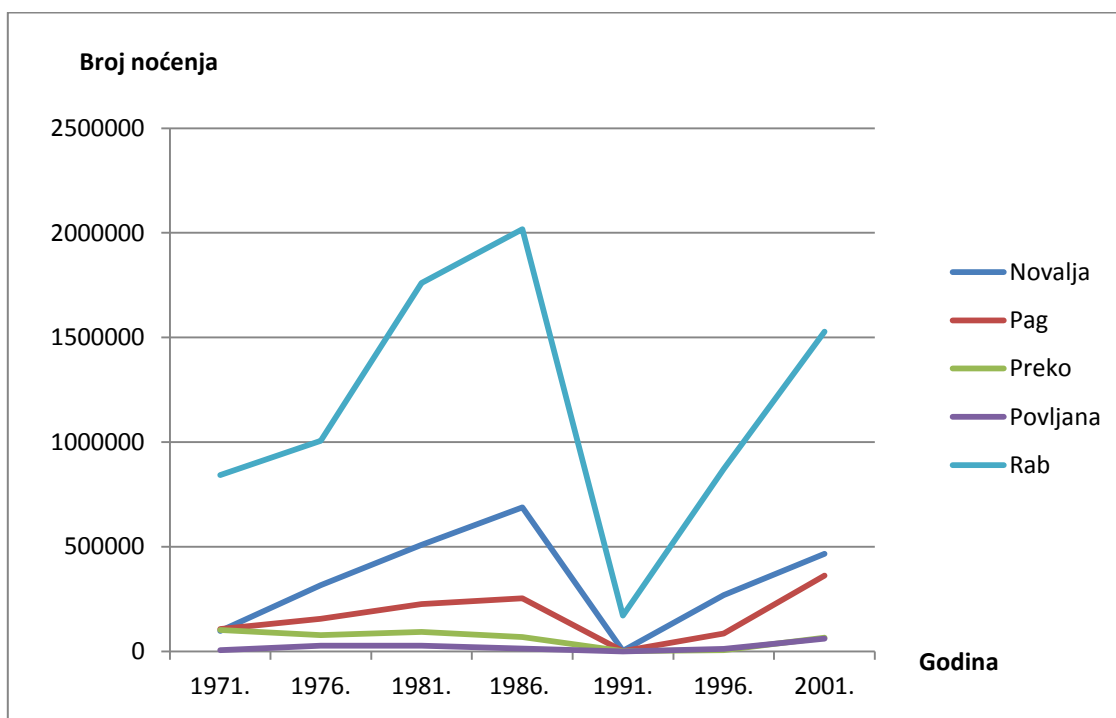
4.1. Povijesni pregled razvoja turizma

Novalja je prije samo nekoliko desetljeća bila tipično selo težaka i ribara. Od ostalih jadranskih otočnih mjesta nije se ni po čemu značajnome razlikovala, sve do pojave turizma u ovim krajevima, koji joj je otvorio mnoge razvojne mogućnosti. U drugoj polovici 20. st., turizam je snažno pokrenuo razvoj Novalje koja se iz malog ribarskog sela ubrzano pretvara u mediteranski gradić koji živi punim životom. Dolazi do brze izgradnje komunalne infrastrukture, razvoja prometa, obrtništva, te posebno trgovine i ugostiteljske djelatnosti, ali i ostalih uslužnih djelatnosti važnih za turizam (Dabo i dr., 2007). Sredinom 1950-ih godina počinju se događati promjene koje će omogućiti razvoj turizma u Novalji i poboljšati standard mještana. Prvo je sagrađeno pristanište za brodove, koje je omogućilo bolju prometnu povezanost sa Zadrom i Rijekom. U Novalju se uskoro uvode struja i voda što je omogućilo lakše uređivanje mjesta, te dolazak prvih turista. Prvi turisti bili su Slovenci koji su u Novalju došli brodom na parni pogon. Kuće tada nisu bile predviđene za posjetitelje, zbog čega su domaćini često prepuštali svoje ležajeve turistima. Paški most koji je povezoa otok s kopnom sagrađen je 1968. godine, a tih godina u Novalji se počinju pojavljivati automobili. U tom malom obalnom mjestu počinju nicali brojni turistički objekti, broj smještajnih kapaciteta značajno raste, te dolazi do promjene identiteta samoga mjesta (URL 18).

Od nedavnih ulaganja u prometnu infrastrukturu važnu za prometnu povezanost Novalje, ali i cijelog otoka Paga s kopnom, treba spomenuti obnovu trajektne luke, tj. proširenje i nadogradnju trajektne luke Prizna. Ponovno otvaranje luke za promet dogodilo se 11. travnja 2014. godine, a na otvorenju je naglašena važnost investicije za razvoj turizma na otoku Pagu, ali i za sveukupni gospodarski razvoj Ličko-senjske županije jer se radi o

ulaganjima u šestu luku po broju prevezenih putnika i vozila u Republici Hrvatskoj (URL 19).

Turizam u Novalji polako se razvijao sve do Domovinskog rata 1990-ih godina. Novalja je po broju turističkih noćenja do 2000-ih godina višestruko zaostajala za Gradom Rabom, a takav razvoj uslijedio je i nakon rata, kao što je prikazano na slici 8.

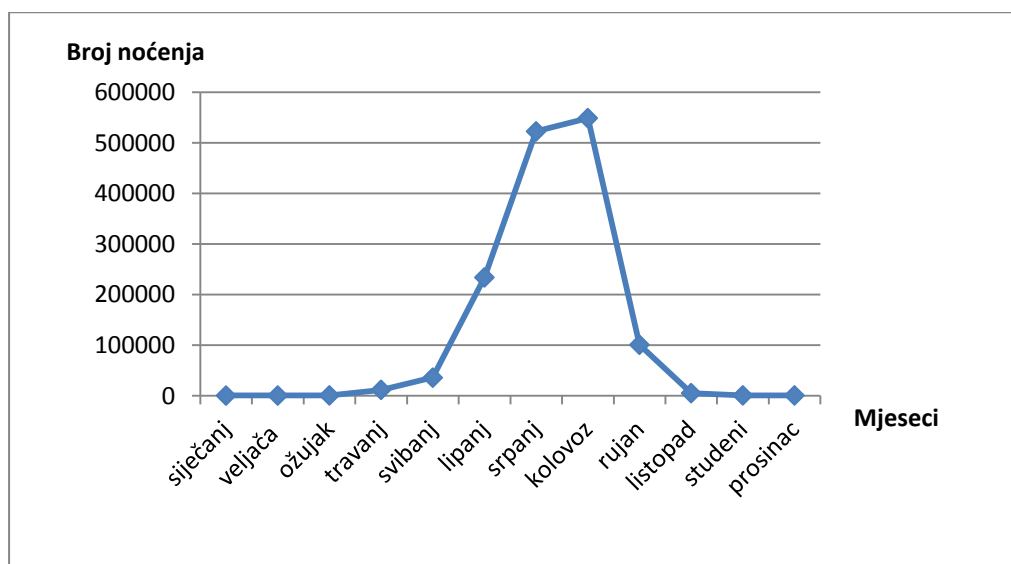
Sl. 8. Ostvarena noćenja odabranih destinacija od 1971. do 2001. godine

Izvor: Promet turista u primorskim općinama 1971., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1972., Promet turista u primorskim općinama 1976., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1977., Promet turista u primorskim općinama 1981., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1982., Promet turista u primorskim općinama 1986., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1987., Promet turista u primorskim općinama 1991., Dokumentacija 848, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992., Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1996., Statističko izvješće 1028, DZS, Zagreb, 1997., Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2001., Statističko izvješće 1163, DZS, Zagreb, 2002.

Značajniji razvoj turizma i porast popularnosti Novalje dogodio se tek 2000-ih godina nakon otvaranja noćnih klubova na Zrću koji su Novalju učinili jednom od najpopularnijih destinacija za mlade. Više riječi o tome bit će u posebnom poglavlju.

U novije vrijeme, Novalja se trudi obogatiti i unaprijediti svoju turističku ponudu, te se okrenuti drugim oblicima turizma. Važan projekt o kojemu se govori i koji bi značio veliki iskorak za novaljski turizam svakako je izgradnja nove marine (URL 20).

Novaljski turizam, kao i turizam Republike Hrvatske, odlikuje visoka koncentriranost turističke potražnje na srpanj i kolovoz, što prikazuje sljedeći prikaz (sl. 9). Noćenja ostvarena u samo dva ljetna mjeseca, srpnju i kolovozu, značajno dominiraju u odnosu na ostatak godine. Osim navedenih mjeseci, značajniji udio noćenja ostvaren je u mjesecu lipnju, te u manjoj mjeri u rujnu, dok je u ostatku godine broj ostvarenih noćenja gotovo zanemariv. Treba napomenuti činjenicu kako broj turističkih noćenja u svibnju i lipnju značajno ovisi o festivalima na plaži Zrće (*Big Peach Spring Break Croatia, Zrće Spring Break Europe, Hideout festival*), koji privlače veliki broj turista, te da se u tim mjesecima upravo zahvaljujući tome ostvaruje veliki broj turističkih noćenja.

Sl. 9. Broj noćenja na području Grada Novalje po mjesecima 2017. godine

Izvor: Interna dokumentacija TZ Grada Novalje, 2018

4.2. Turističkogeografski čimbenici razvoja

Turizam u Novalji zasigurno se nije razvio slučajno. Novalja i cijela okolica odlikuju se mnogim čimbenicima koji su utjecali na razvoj turizma, od kojih se mnogi nadovezuju jedan na drugoga te tako svi skupa tvore ogromni potencijal za uspješan razvoj ove gospodarske djelatnosti.

4.2.1. Prirodne atrakcije

Najznačajnije prirodne atrakcije koje bi se mogle izdvojiti svakako su more, ugodna klima te novaljske plaže. Plaže se nalaze, kako u samoj Novalji, tako i u cijeloj njezinoj okolici, tj. u svim manjim naseljima administrativnog Grada Novalje. Najpoznatije od njih su Zrće, Planjka-Trinčel, Caska, Straško, Lokunje, Jadra, Ručica, Babe, Čista, itd. Turističkom ponudom donedavno je dominirala ponuda Sunca i mora, što je u prošlosti, uz kombinaciju još nekih faktora poput blizine emitivnih tržišta i relativno dobre prometne povezanosti, bilo dovoljno za uspješan razvoj turizma.

Tip klime kojemu pripadaju Grad Novalja, ali i cijeli otok Pag, je Cfa (umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom). Ljeto je izrazito suho, a većina padalina pada u jesenskim i zimskim mjesecima. Srednje srpanjske temperature više su od 24 °C (Šegota, Filipčić, 1996). Važan element klime ovog područja je vjetar, posebno bura, koja snažno utječe na vegetaciju, raspored luka, ali i na mogućnost odnosno nemogućnost produljenja turističke sezone.

Kakvoća mora još je jedan izuzetno važan privlačan faktor destinacije. Osim što se Novalja ističe velikim brojem plaža pravilno raspoređenih po svim dijelovima administrativnog područja, ispitivanja kakvoće mora također su jak adut novaljskog turizma. U razdoblju od 9. srpnja do 20. srpnja, na 11 novaljskih lokacija rezultati ispitivanja kakvoće mora pokazali su izvrsnu kakvoću, te samo na 2 lokacije dobru kakvoću mora za kupanje. U razdoblju od 23. srpnja do 3. kolovoza, svi su rezultati pokazivali izvrsnu kakvoću mora za kupanje, a od 6. kolovoza do 17. kolovoza također su svi rezultati upućivali na izvrsnu kvalitetu mora što jasno pokazuje da novaljske plaže (uz manja povremena odstupanja) imaju izvrsnu kvalitetu mora (URL 21).

S geomorfološkog aspekta otok Pag je nastavak Ravnih kotara prema kvarnerskoj otočnoj skupini, u koju se “uvlači” poput klina. U tu teoriju uklapaju se Novaljsko i Kolansko polje, koja su dva najplodnija područja otoka Paga sa najvećim potencijalom za poljoprivredu i proizvodnju autohtonih proizvoda kojima bi se mogla nadopuniti turistička ponuda otočnih destinacija (Magaš, 2000).

Sjeveroistočni dio otoka, posebno padine prema Velebitskom kanalu, izložen je razornom djelovanju bure. Središnji i jugozapadni dio otoka odlikuju se većim hidrološkim pojavama i bujnijom vegetacijom, tj. razvijenim biljnim pokrovom. Posolica te razorna snaga bure pridonose ogoljavanju krša na sjeveroistoku otoka. Najveći dio središnjega i jugozapadnog dijela otoka obrastao je šumom i makijom u kojoj prevladavaju hrast crnika i hrast medunac te pripadajuće eumediteranske i submediteranske vrste. U središnjoj zoni, ispunjenoj velikim dijelom flišnim naslagama, nalaze se brojni izvori i povremeni vodotoci. Velike raznolikosti krajolika na pojedinim dijelovima otoka Paga čine ovaj prostor iznimno zanimljivim sve brojnijim turistima. Planiranjem svih društveno-gospodarskih aktivnosti na otoku, trebalo bi izbjeći preoblikovanje krajolika koje bi moglo narušiti ili izmijeniti mozaični otočni ambijent (Magaš, 2000).

Osim privlačnosti samih novaljskih prirodnih atrakcija, treba naglasiti raznolikost reljefa te vrlo razvijenu obalu. Veliku važnost ima i blizina velikog broja prirodnih atrakcija u okolici samog otoka Paga. Tako turističke agencije iz Novalje nude jednodnevne ili višednevne izlete u NP Kornate, NP Paklenicu, NP Sjeverni Velebit, NP Plitvička jezera, te NP Krku. Osim nacionalnih parkova, mogući su i izleti na susjedne otoke poput Oliba, Silbe, Raba, te Lošinja, što Novalju čini jako zanimljivom lokacijom za boravak, posebno kada se u obzir uzme sve veća ponuda turističkih sadržaja poput obilaska Lunjskih maslinika, vinske ceste Boškinac, *paintballa*, *raftinga* i *kayakinga*, *fish picnica*, *bungee jumpinga*, *jeep safarija*, itd. (URL 22).

4.2.2. Društvene atrakcije

Društveni čimbenici turizma u Gradu Novalji mogu se podijeliti u nekoliko grupa. Kao najvažnija grupa može se izdvojiti ponuda noćne zabave na plaži Zrće, zahvaljujući kojima je Novalja stekla imidž najpoznatije *clubbing* destinacije u Hrvatskoj, ali i šireg

područja. Podaci koji idu u prilog tvrdnji da se ova skupina može izdvojiti kao najvažnija skupina društvenih čimbenika, podaci su koji otkrivaju dobnu strukturu posjetitelja Novalje.

Prema podacima TZ Novalja (područje koje isključuje naselje Staru Novalju), 2017. godine Novalju je posjetilo 12 % turista mlađih od 15 godina, 52 % mladih u dobi od 16 do 30 godina, 31 % u dobi od 31 do 60 godina, te svega 5 % starijih od 61 godine starosti. Podaci o dobnoj strukturi posjetitelja Novalje za 2015.-2017. godine prikazani su u tablici 1.

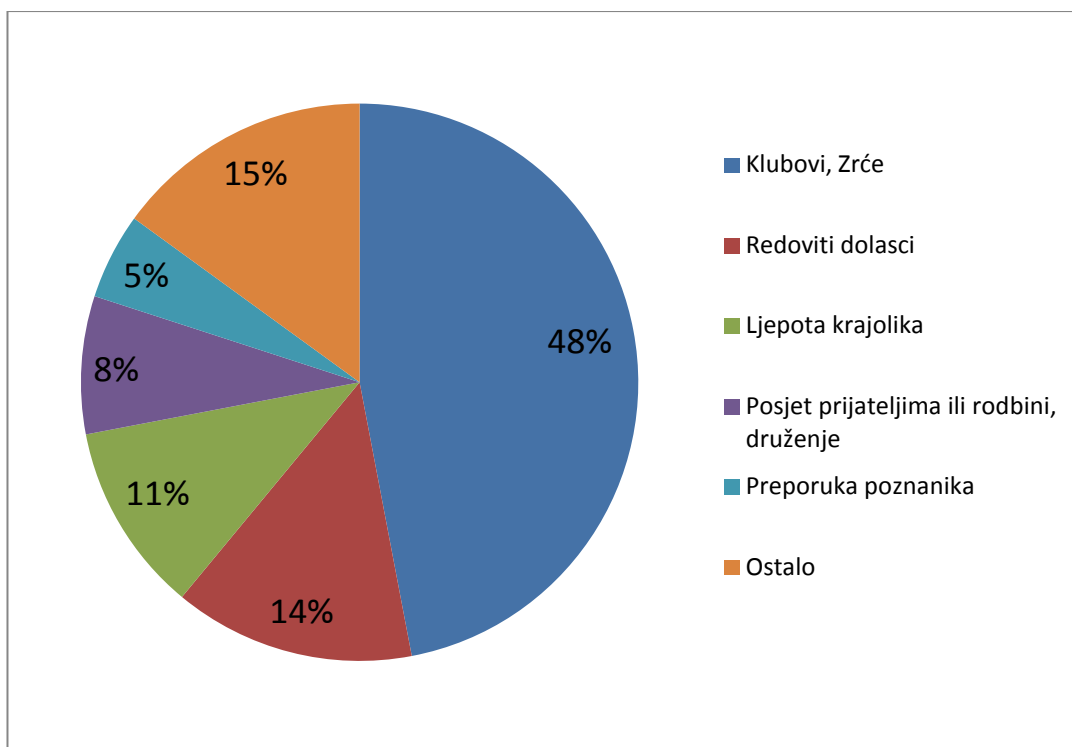
Tab. 1. Dobna struktura posjetitelja Novalje 2015.-2017. godine

Godine starosti	Udio posjetitelja (%)		
	2015.	2016.	2017.
0-15	11	12	12
16-30	53	54	52
31-60	31	30	31
61+	5	4	5

Izvor: Interna dokumentacija TZ Novalje, 2018

Napomena: podaci se odnose na područje Grada Novalje, bez naselja Stara Novalja, koje ima vlastitu turističku zajednicu i koja nije ustupila tražene podatke

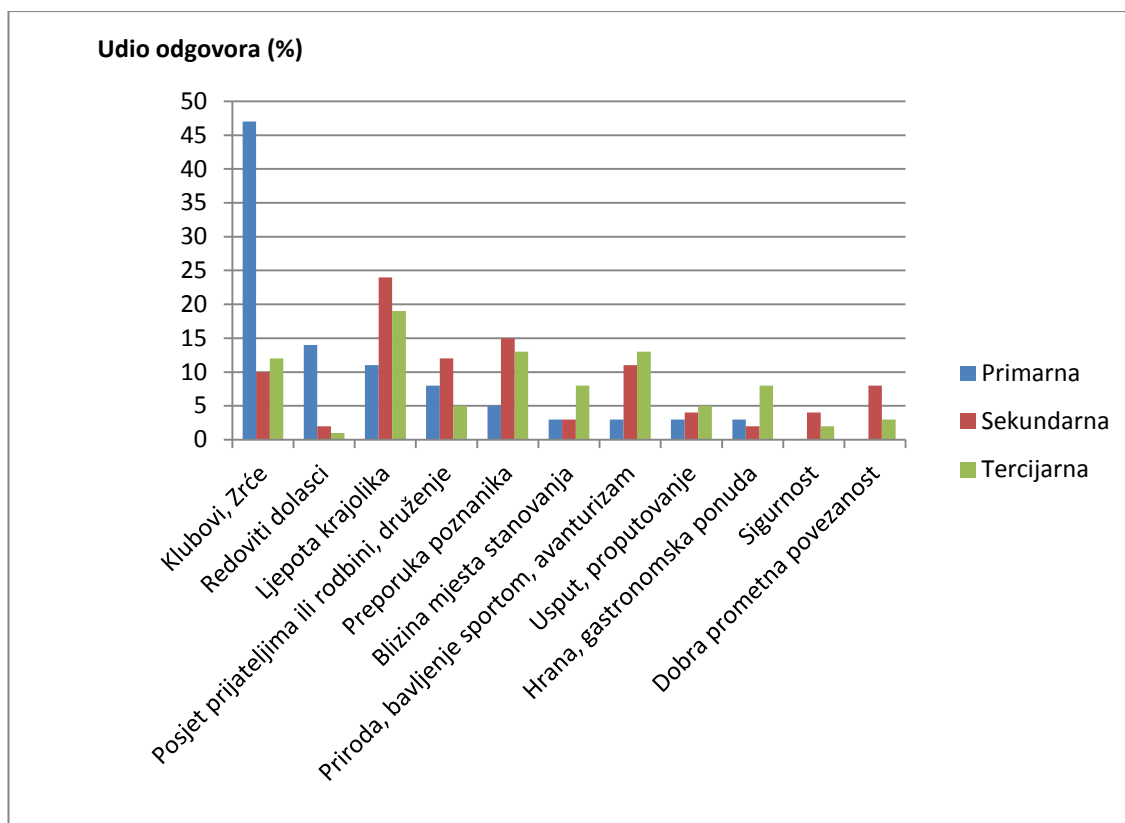
Na mladu skupinu turista otpada čak 53 % što je najveći udio, te se može pretpostaviti da je veliki dio tih mladih motiviran upravo dolaskom u destinaciju zbog zabave, te izlaska u noćne klubove, pa bi se veliki dio njih mogao okarakterizirati kao *clubbing* turiste. Također, vlastito anketno istraživanje provedeno u srpnju/kolovozu 2018. godine u Novalji ide u prilog toj tvrdnji s obzirom na to da je 48 % ispitanika navelo plažu Zrće i noćne klubove kao primarnu motivaciju dolaska u Novalju (sl. 10).

Sl. 10. Primarna motivacija dolazaka turista u Novalju

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018., Novalja

Osim toga, još 22 % ispitanika navelo je Zrće kao sekundarnu ili tercijarnu motivaciju, što pokazuje da je Zrće i dodatni sadržaj koji obogaćuje i nadopunjuje već postojeću turističku ponudu Novalje, te za veliki udio turista podiže ugled i popularnost ove destinacije. Ukupna važnost Zrća kao i ostalih atraktivnih faktora, kao i važnost njihovog udjela u primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj motivaciji dolazaka turista u Novalju, detaljnije je prikazana na slici 11.

Sl. 11. Primarna, sekundarna i tercijarna motivacija dolaska turista u Novalju

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018., Novalja

U prilog tvrdnji da je plaža Zrće dodatni sadržaj koji upotpunjuje cjelokupnu turističku ponudu Novalje idu istraživanja koja pokazuju da oko 50 % mladih odlazi u noćne klubove na svojim putovanjima (rezultati navedenog istraživanja uspoređeni su sa stranim istraživanjima i potvrđeni su slični omjeri), što izlaske čini jednom od najčešćih aktivnosti na putovanjima (Mikulić, Vlaić, 2013).

Navedenoj grupi čimbenika svakako treba pribrojiti manifestacije koje se odvijaju na Zrću, a koje privlače mlade turiste željne zabave i noćnog provoda. Prema brošuri TZ Grada Novalje, manifestacije, tj. festivali koji su održani na Zrću 2018. godine prikazani su u sljedećoj tablici (tab. 2):

Tab. 2. Festivali na plaži Zrće 2018. godine

Naziv festivala	Trajanje festivala
<i>Big Peach Spring Break Croatia</i>	31. svibnja. – 2. lipnja
<i>Zrce Spring Break Europe</i>	31. svibnja – 2. lipnja
<i>Hideout festival</i>	25.-29. lipnja
<i>Hard Island Festival</i>	2.- 5.srpnja
<i>Fresh island festival</i>	10.-12. srpnja
<i>Area 4 Festival</i>	16.-19. srpnja
<i>Black Sheep Festival</i>	30. srpnja – 2. kolovoza
<i>Sonus Festival</i>	19. - 23. kolovoza
<i>Summer Peak Festival</i>	26. – 30. kolovoza
<i>Summer Closing</i>	30. kolovoza – 2. rujna

Izvor: Brošura TZ Grada Novalje

Kako bi se dobio bolji dojam o brojnosti i kvaliteti ponude događanja na Zrću, ali i o dinamičnosti ovog segmenta turističke ponude, treba navesti i prošlogodišnje festivale među kojima ima i onih koji se ove godine neće održati na istome mjestu, ali koji su ipak pridonijeli popularizaciji Zrća i Novalje. Festivali održani 2017. godine prikazani su u sljedećoj tablici (tab. 3).

Tab. 3. Festivali na plaži Zrće 2017. godine

Naziv festivala	Trajanje festivala
<i>Beach, Bites & Beats</i>	9.06.2017 – 18.06.
<i>Hideout festival</i>	26.06.2017 – 30.06.
<i>Hard Island Festival</i>	03.07.2017 – 06.07.
<i>Fantasy festival</i>	09.07.2017 – 10.07.
<i>Fresh island festival</i>	11.07.2017 – 13.07.
<i>Break out festival</i>	15.07.2017 – 20.07.
<i>Area 4 Festival</i>	17.07.2017 – 20.07.
<i>Dream islan festival</i>	17.07.2017 – 19.07.
<i>Armada Croatia</i>	18.07.2017. – 20.08.
<i>Austria goes Zrce</i>	22.07.2017 – 29.07.
<i>Headliner week</i>	22.07.2017 – 29.07.
<i>Love week</i>	22.07.2017 -28.07.
<i>The vibe guide festival</i>	24.07.2017 – 26.07.
<i>Black Sheep Festival</i>	31.07.2017 – 03.08.
<i>Circus maximus</i>	07.08.2017 – 09.08.
<i>Barrakud</i>	14.08.2017 – 17.08.

Izvor: <http://hostel-providenca.com/zrce-festivali-2017/> (21.7. 2018.)

Sljedeće skupine društvenih čimbenika koje se mogu izdvojiti, zasigurno su kulturna dobra - 20 pojedinačnih nepokretnih kulturnih dobara, 2 povijesne cjeline – *Etno zona Lun* i *Arheološka zona Novalja*, 1 pokretno kulturno dobro – Muzejska zbirka, te 1 nematerijalno kulturno dobro – Tradicijska pjevanja otoka Paga (URL 23).

Treća skupina društvenih čimbenika su ostale manifestacije koje nisu povezane sa plažom Zrće, a to su *Dani paškog sira*, *Fešta od maja*, *Dječji festival Antonja*, *Novaljsko kulturno ljeto*, te *Festival pisme nakanat* (URL 24).

4.3. Turistički receptivni kapaciteti

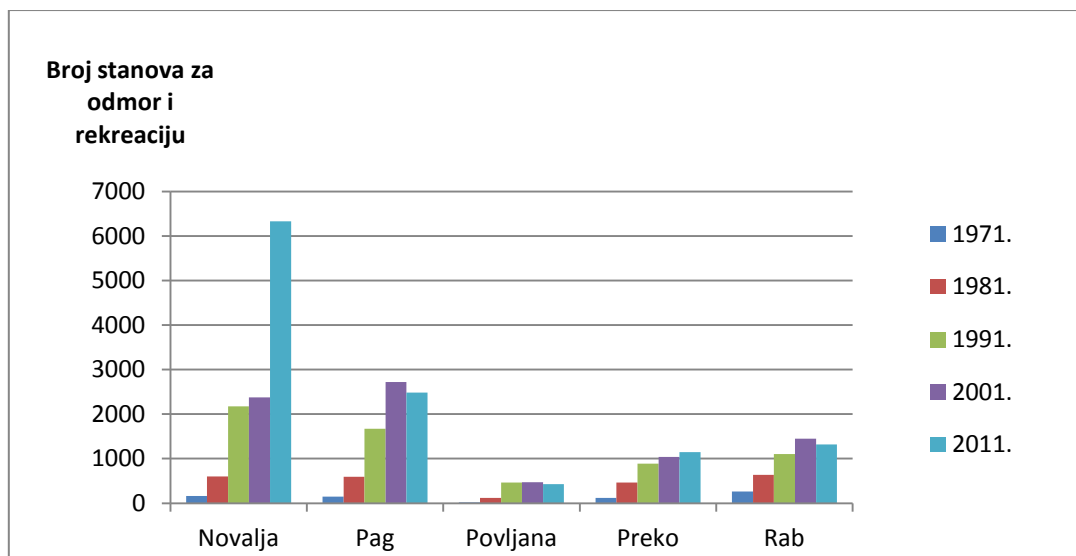
Smještajni kapaciteti Grada Novalje mogu primiti višestruko veći broj turista u odnosu na broj stanovnika. Smještajni kapaciteti imaju izrazito nepovoljnu strukturu: hoteli čine tek 4,6 % ukupnih kapaciteta, dok 95,4 % otpada na kampove, privatni smještaj, odmarališta. Struktura smještajnih kapaciteta nepovoljna je iz razloga što je udio stalnih postelja u osnovnim kapacitetima vrlo mali. Za otočne lokalitete poželjno je da najmanje jedna četvrtina kapaciteta bude u osnovnim smještajnim kapacitetima.

Izmjenama i dopunama prostornog plana uređenja Grada Novalje iz 2010. godine omogućena je izgradnja novih visokokvalitetnih smještajnih jedinica (pansiona i malih obiteljskih hotela) kroz program turizam u naselju ukupnih kapaciteta do 80 ležajeva. Kapaciteti u kampovima već dugo vrijeme ostaju nepromijenjeni. Razlozi leže u podizanju kategorije najvećeg novaljskog kampa – Straško, koji da bi zadovoljio stroge uvjete kategorizacije ne povisuje smještajni kapacitet, iako za to ima mogućnosti. Kapaciteti u privatnom smještaju stalno rastu (Strategija gospodarskog razvitka Grada Novalje 2010-2020, 2010). U novije vrijeme primjetni su pozitivni pomaci. Lokalna vlast značajnim smanjenjem komunalnih doprinosa olakšala je izgradnju novih hotela, te aktivno radi na privlačenju investitora, što se već primjećuje na terenu jer se u Novalji gradi nekoliko novih hotela.

4.3.1. Stanovi za odmor i rekreaciju

Sve promatrane destinacije u periodu od 1971. do 2001. godine imaju sličan intenzitet izgradnje stanova za odmor i rekreaciju, te u tom vremenskom periodu ne postoje značajnija odstupanja. Sve destinacije imaju stabilan rast broja stanova za odmor i rekreaciju, s time da je relativni porast bio najizraženiji u razdoblju između 1971. te 1981., a između 1981. i 1991. godine porast je bio najveći u apsolutnim vrijednostima. Nakon 1991. godine najvećim porastom broja stanova za odmor i rekreaciju ističu se gradovi Pag i Rab, ali nakon 2001. godine dolazi do velikih promjena. U usporedbi sa ostalim promatranim destinacijama, vidi se da je Novalja imala daleko najveći porast broja stanova za odmor i rekreaciju u razdoblju od 2001. do 2011. godine, što bi se moglo pripisati utjecaju Zrća na ukupnu turističku ponudu Novalje, zato što se upravo u tom vremenskom periodu Zrće počelo ubrzano razvijati (novi klubovi, organizacija novih festivala), te posebno kada se uzme u obzir da su u tom razdoblju

druge promatrane destinacije stagnirale, dok su neke imale pad kapaciteta. Kretanje broja stanova za odmor i rekreaciju prikazano je na slici 12.

Sl. 12. Broj stanova za odmor i rekreaciju 1971.-2011. godine po promatranim općinama/gradovima

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Savezni zavod za statistiku, Beograd 1973., Interna dokumentacija DZS-a, Popis stanovništva 1991., Stanovi za odmor i rekreaciju po naseljima, Dokumentacija 929, Zagreb, 1996.,

https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H03_01_01/H03_01_01.html, Popis stanovništva 2011., Statističko izvješće 1441., Zagreb, 2011.

4.3.2. Broj postelja

Promjene broja postelja u periodu od 2000. do 2015. godine (tab. 4) pokazuju trendove koji se (u slučaju Novalje) vremenski ne poklapaju s pokazateljima o promjeni broja stanova za odmor i rekreaciju. Iako podaci o promjeni broja stanova za odmor i rekreaciju pokazuju najveći porast od 2001. do 2011. godine, podaci o promjeni broja postelja pokazuju najveći rast tek nakon 2010. godine umjesto u periodu od 2000. do 2010. godine kao što bi to bilo očekivano s obzirom na promjenu broja stanova za odmor i rekreaciju. Podaci za Preko ne pokazuju takve nelogičnosti već se vremenski poklapaju s podacima o broju stanova za odmor i rekreaciju, pa tako od 2000. do 2010. godine podaci za općinu Preko pokazuju blagi

porast broja postelja, a od 2001. do 2011. također umjereni porast broja stanova za odmor i rekreaciju.

Podaci za Poveljanu i Grad Pag pokazuju pad broja stanova za odmor i rekreaciju 2001. do 2011. godine, a od 2000. do 2010. pokazuju značajan porast broja postelja. Grad Rab pokazuje stagnaciju ili pad svih pokazatelja u navedenom razdoblju. Navedene nelogičnosti mogu biti posljedica neprijavljivanja postelja, nepravodobnog registriranja turističkog poslovanja ili povećanja/pada ponude postelja u nekim drugim oblicima smještaja. Detaljniji prikaz podataka o broju postelja od 2000. do 2015. godine prikazan je u tablici 4.

Tab. 4. Broj postelja po promatranim gradovima/općinama 2000.-2015. godine

Jedinica lokalne samouprave	2000.	2005.	2010.	2015.	Indeks 2015./2000.
Novalja	14490	14556	15875	22191	1,53
Rab	22398	22340	22150	18970	0,85
Pag	11871	13167	15128	12742	1,07
Poveljana	700	2380	1928	2616	3,74
Preko	2218	2987	2540	3554	1,60

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2000., DZS, Zagreb, 2001., Turizam u primorskim gradovima i općinama 2005., DZS, Zagreb, 2006.,
http://www.dzs.hr/hrv_eng/publication/2011/si-1437.pdf,
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1565.pdf

Ukoliko se usporede indeksi 2015./2000. godinu, Novalja pokazuje najveći porast broja postelja u odnosu na veće konkurentske destinacije, tj. na gradove Rab i Pag. U odnosu na Poveljanu i Preko, Novalja ima relativno manji rast broja postelja, ali to je posljedica manjih kapaciteta navedenih općina kojima je iz tog razloga lakše ostvariti veći relativni rast, što posebno dolazi do izražaja u slučaju općine Poveljana.

4.3.3. Struktura smještaja

Niža kvaliteta turističke ponude može se manifestirati malim brojem hotela, kao i ukupno gledano malim udjelom koji hoteli čine u ukupnoj ponudi smještaja. Novaljski hoteli

Loža, Liberty, Boškinac, Luna i Terra zajedno se mogu pohvaliti skromnim udjelom od oko svega 3 % u novaljskim smještajnim kapacitetima. Za razvijenu turističku destinaciju to nikako nije dovoljno te se već sada aktivno radi na poboljšanju ovog segmenta turističke ponude. Nepovoljna struktura smještaja koju obilježava mali udio hotelskog smještaja, mogla bi se također pripisati jakom utjecaju *clubbing* turizma (i visokom postotku udjela mladih turista) na Novalju. Toj tvrdnji u prilog idu podaci iz istraživanja o navikama mladih na putovanjima, koji pokazuju da mladi turisti (iako troše više), zbog svoje fleksibilnosti za smještaj biraju objekte koje karakterizira niži cjenovni razred, te nešto niža razina pruženih usluga (Vrban, 2015).

Na nacionalnoj razini 2016. godine, hoteli i apart hoteli imali su 36 % udjela u turističkim dolascima dolascima i 23,6 % udjela u turističkim noćenjima iz čega se jasno vidi ogromna razlika koja u tom segmentu postoji između Novalje i nacionalnog prosjeka (URL 25). Kada se u obzir uzme činjenica da je upravo hotelski smještaj smještaj više cjenovne kategorije kojemu bi turističke destinacije trebale više težiti, ne čude potezi lokalne vlasti Novalje koja se zadnjih godina trudi povećati udio hotelskog smještaja. U tom smjeru idu postupci poput snižavanja cijena komunalnih doprinosa za hotele, a rezultati u obliku gradnje novih hotela već se primjećuju (URL 26).

O novom hotelskom *boomu* u Novalji, te novom smjeru u kojem kreće razvoj novaljskog turizma raspisali su se mnogi mediji, koji uglavnom pozitivno gledaju na poteze novaljske gradske uprave. Na području Novalje dolazi do sve većeg broja investicija u hotele. Hotel Boškinac, u čijem sastavu je restoran i vinarija, proširuje broj soba, uz izgradnju *wellness* centra. Na rubu grada, uz obilaznicu, u toku je izgradnja hotela s četiri zvjezdice i 250 soba, te *wellness* i kongresni centar. Nedavno je izgrađen luksuzni apart-hotel sa 17 hotelskih apartmana, poznatog nogometaša Dejana Lovrena. Odmah do njega gradi se hotel *Kaneo* s 80 kreveta i četiri zvjezdice. Na izlazu iz Novalje, prema Lunu, gradi se hotel obitelji Kamenički, s četiri zvjezdice i 150 kreveta, a bivši hotel Liburnija preuređen je i rebrendiran u hotel *Liberty* s četiri zvjezdice. Postojeći hotel Loža u strogom centru Novalje podiže se s dvije na četiri zvjezdice, te proširuje kapacitete. Porast broja investicija u hotele u Novalji pojavio se ponajprije zahvaljujući odluci Grada da se komunalni doprinosi za hotele deseterostruko umanje. Nakon što se svi najavljeni hotelski kapaciteti dovrše i stave u funkciju, Novalja bi došla do tisuću kreveta u hotelima s četiri zvjezdice, što je osim za poboljšanje strukture smještaja, također važan preduvjet za produljenje turističke sezone (URL 27).

4.4. Turistički promet

Glavni pokazatelji razvoja i općenitog stanja turizma u nekom prostoru podaci su o broju turističkih dolazaka i turističkih noćenja. Uz pomoć njih utvrđuju se trendovi u turističkim kretanjima, procjenjuje se stupanj razvijenosti turizma, te se uočavaju posljedice nekih konkretnih turističkih pojava koje se odvijaju u određenom prostoru. Podaci iz priloženih tablica (tab. 5. i 6.) jasno pokazuju kako Novalja od 2010. do 2017. godine ima najbrži rast turističkih dolazaka i turističkih noćenja u odnosu na promatrane konkurentske destinacije. To je očigledna posljedica činjenice da se Novalja jasno profilirala i sagradila reputaciju destinacije za određenu vrstu turizma, tj. reputaciju destinacije za mlade, iako uz postojanje *clubbinga* pokušava ne zapostaviti ostale oblike turizma. Osim toga, Novalja je u zadnjih nekoliko godina projektom turističkog bontona uspjela smanjiti tenzije između *clubbing* turista s jedne strane, te lokalnog stanovništva i ostalih turista s druge strane. Sve su to očiti uzroci novaljskog turističkog čuda. Ostale konkurentske destinacije koje se nisu profilirale u nekom specifičnom obliku turizma (Rab, Pag, Preko i Poveljana) već imaju veliku konkurenciju zbog slične atrakcijske osnove koju nude gotovo sve obalne destinacije, te stoga nisu uspjele ostvariti rast u istoj mjeri kao Novalja. Broj turističkih dolazaka navedenih destinacija prikazan je u sljedećoj tablici.

Tab. 5. Broj turističkih dolazaka u odabranim destinacijama

Promatrani grad/općina	Broj turističkih dolazaka			
	2010.	2016.	2017.	Indeks 2017./2010.
Novalja	147 441	220 490	243 957	1,65
Rab	138 599	169 658	181 254	1,30
Pag	99 901	108 494	113 474	1,14
Preko	14 214	17 218	20 540	1,44
Poveljana	14 243	19 390	20 592	1,44

Izvor: Turizam u 2010., Statističko izvješće 1436, DZS, Zagreb, 2011.,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/04-03-02_01_2016.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/04-03-02_01_2017.htm

U broju turističkih noćenja, rast Novalje također dominira u usporedbi s ostalim destinacijama što samo potvrđuje činjenicu da je Novalja postala jedna od najpoželjnijih i najuspješnijih hrvatskih obalnih destinacija.

Tab. 6. Broj turističkih noćenja u odabranim destinacijama

Jedinica lokalne samouprave	Broj turističkih noćenja prema godini			
	2010.	2016.	2017.	Indeks 2017./2010.
Novalja	998 668	1 414 956	1 561 422	1,56
Rab	1 020 431	1 246 698	1 298 089	1,27
Pag	717 596	746 977	808 893	1,13
Preko	131 408	148 430	177 295	1,35
Povljana	112 809	141 368	152 630	1,35

Izvor: Turizam u 2010., Statističko izvješće 1436, DZS, Zagreb, 2011.,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/04-03-02_01_2016.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/04-03-02_01_2017.htm

Analiziranjem podataka TZ Novalje, dolazi se do zanimljivih zaključaka. Prema podacima o turističkim dolascima i noćenjima sa područja Novalje (prostora koji pokriva TZ Novalje, tj. cjelokupno područje Grada osim naselja Stara Novalja koja ima posebnu turističku zajednicu, te nisu ustupili tražene podatke) iz godine 2005., 2010., 2015. i 2017. godine vidi se već spomenuti trend porasta broja turističkih dolazaka i noćenja.

Od razdoblju od 2005. do 2010. godine, broj turističkih dolazaka porastao je za 61 %, dok su noćenja porasla 56 %. Sljedeće razdoblje od 2010. do 2015. godine donijelo je porast od 62 % u dolascima, te 51 % u porastu noćenja. Navedeni podaci dovode do zaključka kako se smanjuje prosječno vrijeme boravka turista u destinaciji. To je očito posljedica *clubbing* turizma i dolazaka mladih turista na festivale, koji ubrzo nakon završetka festivala napuštaju Novalju, te ne ostaju na duljem odmoru kao što je to uobičajeno kod tradicionalnih obiteljskih turista. Međutim, osim ovih očekivanih podataka o značajnom porastu noćenja i dolazaka, otkrivaju se neki novi procesi i trendovi u nacionalnoj strukturi posjetitelja.

Najbrojnije turiste 2005. godine činili su Slovenci, Talijani, Nijemci, Česi i Austrijanci, čiji je zajednički udio iznosio gotovo 83 % u ukupnim dolascima i 85,55 % u ukupnim ostvarenim noćenjima. Njihov zajednički udio 2010. godine pada na 75,56 % u dolascima, te 79,43 % u noćenjima, dok je 2015. godine uočen još izraženiji pad na 68 % u dolascima i 72,5 % u noćenjima, što se vidi u sljedećoj tablici:

Tab. 7. Udio broja dolazaka i noćenja turista 2005.-2017. godine u Gradu Novalji prema zemlji dolaska

Emitivna zemlja	2005.		2010.		2015.		2017.	
	Dolasci (u %)	Noćenja (u %)	Dolasci (u %)	Noćenja (u %)	Dolasci (u %)	Noćenja (u %)	Dolasci (u %)	Noćenja (u %)
Slovenija	43,18	43,20	30,30	31,45	15,79	18,64	14,34	16,99
Italija	14,16	13,28	14,50	13,62	17,80	16,92	17,03	16,47
Njemačka	10,58	13,04	16,55	19,74	20,68	23,98	22,12	24,98
Češka	11,06	11,66	8,14	8,80	5,81	6,25	5,80	6,27
Austrija	3,99	4,37	6,07	5,82	7,38	7,08	8,83	7,79
Ukupno	82,97	85,55	75,56	79,43	67,46	72,87	68,12	72,50

Izvor: Interna dokumentacija TZ Grada Novalje, 2018

Vidljivo je da unatoč trendu smanjenja udjela dolazaka Slovenaca i Čeha, raste udio dolazaka Nijemaca i Austrijanaca, međutim taj porast udjela Nijemaca i Austrijanaca nije bio dovoljan da bi očuvao visok udio dolazaka i noćenja gostiju iz 5 glavnih emitivnih zemalja. Može se zaključiti da Nijemci i Austrijanci dolaze više, ali da porast udjela drugih gostiju ipak narušava njihovu potencijalnu dominaciju, što u cjelini ipak dovodi do diverzifikacije udjela gostiju. 2005.godine, dva najbrojnija emitivna tržišta zajedno su činila 57 % dolazaka i 56 % noćenja, dok se u 2015. godini broj gostiju iz najvećih emitivnih tržišta smanjio (uz smjenu glavnih aktera na vrhu) te sada iznosi 39 % u dolascima i 41 % u noćenjima, što je dokaz trenda sve veće diverzifikacije. Ovaj trend diverzifikacije mogao bi se pripisati utjecaju Zrća i *clubbing* ponude iz razloga što takve manifestacije privlače posjetitelje iz cijeloga svijeta, te time narušavaju tradicionalnu nacionalnu strukturu u broju turističkih dolazaka i noćenja.

Tom trendu svakako su počeli doprinositi britanski turisti, koji se u podacima 2005. i 2010. godine nisu javljali na listi najbrojnih gostiju, dok se 2015. godine naglo pojavljuju i izbijaju na 5. mjesto u turističkim dolascima sa ukupno 12 929 dolazaka. Britanski turisti 2017. godine ostvarili su 6 % turističkih dolazaka i 5 % ostvarenih noćenja čime su gotovo izjednačili s turistima iz Češke. Povećani broj dolazaka Britanaca je svakako važan pokazatelj značaja *clubbing* turizma na Zrću, iz razloga što se taj fenomen pojavio upravo u Ujedinjenom Kraljevstvu, a mladi Britanci najučestaliji su sudionici u tom turističkom procesu (Sellars, 1998).

4.5. Oblici turizma

Sve donedavno, turističkom ponudom Novalje, ali i ostalih hrvatskih obalnih destinacija potpuno je dominirala ponuda sunca i mora. Proizvod „sunce i more“ uključuje putovanja motivirana odmorom u destinacijama uz morsku obalu u vrijeme kada je moguće ugodno rekreacijsko korištenje mora kao ključne atrakcije toga proizvoda (Čorak i dr., 2006). Do danas, ljetni odmorišni turizam još uvijek nije izgubio tu titulu, ali pojavljuju se novi oblici turizma koji zauzimaju sve važnije mjesto, te koji nadopunjuju osnovnu turističku ponudu.

Analizom promotivnih materijala i internetskih stranica Turističke Zajednice Grada Novalje može se zaključiti kako turistička zajednica ponajprije promovira aktivni odmor i avanturizam. Promiču se jedrenje, ronjenje, *jet-ski safari*, *wakeboarding*, vožnja gliserima, *quadovima* i sl. Svi ovi sadržaji odlična su ponuda za većinom mlađe posjetitelje (16-30 godina) koji su najbrojnija skupina posjetitelja u Novalji. Promovira se i *clubbing tj. party turizam* na Zrću, ali u znatno manjoj mjeri nego što bi to bilo očekivano za destinaciju poput Novalje. Veliki naglasak stavlja se na gastroturizam, ponajprije na paški sir i lokalna maslinova ulja. Manifestacijski turizam zastupljen je u jednoj detaljnoj brošuri koja ne promovira Zrće i „partijanske“ manifestacije, već je riječ o koncertima, nastupima klapa, umjetničkim izložbama, ekološkim akcijama, kazališnim predstavama i sl. Izdana je i cikloturistička karta Novalje koja promovira cikloturističke ture sa svim potrebnim informacijama, te šetnice i ostale zanimljivosti (u prilogu). Poprilična važnost pridaje se i lunjskim maslinicima kao zaštićenom području koje je 1963. godine proglašeno botaničkim rezervatom.

Iako kulturni turizam trenutno ne zauzima važno mjesto u ukupnoj turističkoj ponudi Grada Novalje, izdana je posebna brošura namijenjena promociji upravo ovog oblika turizma. Brošura stavlja veliki naglasak na područje uvale Caske koje je predodređeno da postane centar kulturnog turizma. Naglasak se stavlja na prapovijest, rimsku ostavštinu, nekropolu, podmorje koje skriva mnoge tajne i sl. Sve to uklapa se u strategiju kojoj je cilj obogaćivanje turističke ponude Grada Novalje, smanjenje sezonalnosti, te uvođenje novih sadržaja namijenjenih ponajprije obiteljskim turistima izgubljenima zbog loše reputacije Novalje, a koje će se nakon uvođenje turističkog bontona pokušati vratiti u Novalju.

Tranzitni turizam u Novalji nema gotovo nikakvu ulogu, što je ponajprije posljedica otočnog položaja Novalje, činjenice da je Novalja dodatno izolirana reljefnom barijerom u obliku Velebita, te činjenice da Novalja nema marinu koja bi privukla i barem privremeno zadržala veći broj nautičara. Ostali oblici turizma također nisu značajnije prisutni u Novalji, pa se može ustvrditi kako u Novalji prevladavaju ljetni odmorišni i *clubbing* turizam, a značajniji udio ima još jedino kamping turizam zahvaljujući kampovima Straško, Dražica, Navis, Kanic i Bena.

4.6. Profil turista

Ukoliko se usporede rezultati dobiveni vlastitim anketnim istraživanjem iz srpnja/kolovoza 2018. godine u Novalji s rezultatima Tomas istraživanja (stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Tomas ljetno 2017) provedenog 2017. godine u Malom Lošinju, mogu se uočiti značajne razlike u profilu prosječnog novaljskog i lošinjskog turista. Novaljski turisti značajno su mlađi – 12 % turista mlađih od 15 godina, te 52 % turista u dobi od 16 do 30 godina starosti, što znači da je u Novalji ukupno 64 % turista mlađih od 30 godina. S druge strane, u Malom Lošinju svega 19,2 % turista ima manje od 29 godina (URL 28).

Na državnoj razini bilježi se jedna petina posjetitelja mlađih od 30 godina, dok u Novalji ta brojka iznosi već spomenutih vrlo visokih 64 %, što čini gotovo dvije trećine svih novaljskih posjetitelja. Upravo ovi podaci najviše govore o velikom utjecaju i važnosti plaže Zrće, te njezine *clubbing* i *party* ponude. Prosječna dob anketiranog turista u Novalji iznosi 27,7 godina, dok je prosječna starost turista na državnoj razini 2017. godine iznosila 41 godinu (URL 29).

Prosječna dnevna potrošnja novaljskog turista (unatoč činjenici da je značajno mlađi) iznosi 47,5 eura po danu, dok je u Malom Lošinju prosjek potrošnje 40 eura dnevno. Način dolaska u destinaciju također se značajno razlikuje: novaljski turisti u 33 % slučajeva dolaze automobilom, a u 29 % slučajeva zrakoplovom, dok lošinjski turisti automobil koriste u 62 % slučajeva za dolazak u destinaciju, a zrakoplov u 14,5 % slučajeva. Mali Lošinj mogao bi se pohvaliti većom lojalnošću posjetitelja, ali s druge strane Novalja privlači veći broj posjetitelja koji nikada nisu posjetili Hrvatsku. Prvi posjet Republici Hrvatskoj tako je zabilježen kod 45 % novaljskih, te 32,5 % lošinjskih turista. Prvi posjet Novalji zabilježen je kod 66 % gostiju, dok u Malom Lošinju ta brojka iznosi 58,8 % (URL 30).

Navedeni podaci navode na zaključak da se Novalja ne može pohvaliti velikom lojalnošću svojih gostiju, ali također navode na zaključak da su Novalja i njezin glavni međunarodno poznati brend, plaža Zrće, vrlo uspješni u privlačenju gostiju koji nikada prije nisu posjetili Hrvatsku, a koji će zahvaljujući dolasku na Zrće posjetiti i neke druge destinacije u Hrvatskoj.

Anketom prikupljeni podaci iskorišteni su i za usporedbu zadovoljstva novaljskih turista kojima je plaža Zrće bila primarna motivacija dolaska sa zadovoljstvom ostalih turista (tab. 8). Analiza rezultata anketnog istraživanja ukazuje na to da su novaljski *clubbing* turisti (svi oni ispitanici koji su kao primarnu motivaciju dolaska naveli Zrće i noćne klubove) zadovoljniji samo noćnim klubovima i Zrćem, noćnim životom (osim Zrća) te ljubaznošću osoblja. Svim ostalim elementima turističke ponude *clubbing* turisti su nezadovoljniji. Osim toga, *clubbing* turisti imaju percepciju da manje ometaju lokalno stanovništvo i ostale turiste nego ostali anketirani ispitanici što je potpuno očekivano. U pitanju o šansi dolaska u Novalju i Hrvatsku sljedeće godine, *clubbing* turisti pokazali su manju želju za povratkom sljedeće godine.

Tab. 8. Zadovoljstvo turista određenim elementima turističke ponude u Novalji 2018. godine

Elementi turističke ponude	Stupanj zadovoljstva izražen prosječnom ocjenom	
	Prosječan turist	<i>Clubbing</i> turist
<i>Clubbing</i> ponuda, Zrće	3,93	4,21
Noćni život (osim Zrća)	3,66	3,78
Očuvana priroda	3,52	3,28
Pristupačnost, prometna povezanost	3,52	3,09
Hrana	3,33	3,00
Prihvatljive cijene	2,97	3,06
Kvaliteta smještaja	3,34	2,88
Raznovrsnost smještajnih kapaciteta	3,55	3,06
Broj i vrsta plaža	3,66	3,10
Dodatni sadržaji	3,27	3,15
Ljubaznost osoblja	3,11	3,14
Biciklističke staze	3,03	2,72
Pješačke staze	3,40	3,37
Kvaliteta za novac, odnos uloženo/dobiveno	3,64	3,52

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Kod prosjeka ispitanika, 55,4 % izrazilo je veliku ili vrlo veliku vjerojatnost ponovnog povratka u Hrvatsku sljedeće godine, dok je 47,8 % izrazilo veliku ili vrlo veliku vjerojatnost ponovnog posjeta Novalje sljedeće godine. Kod *clubbing* turista 63,3 % ispitanika izrazilo je veliku ili vrlo veliku šansu povratka u Hrvatsku sljedeće godine, dok ih je samo 32,2 % pokazalo veliku spremnost za povratak u Novalju.

Ako se odgovori preračunaju u prosječnu ocjenu, dobije se sljedeći rezultat: spremnost prosječnog ispitanika da se vrati u Hrvatsku sljedeće godine je 3,80, kod *clubbing* turista 3,67. Spremnost na ponovni posjet Novalje dogodne kod prosječnog ispitanika iznosi 3,52, a kod *clubbing* turista 3,00.

Kod prosječnih ispitanika udio onih koji su prvi put posjetili Novalju iznosio je 65 %, a kod *clubbing* turista čak 81 %. Kod *clubbing* turista nije zabilježen niti jedan ispitanik koji je posjetio Novalju više od 10 puta, dok je kod prosječnih turista taj udio iznosio 17 %. Ovi podaci jasno pokazuju da su *clubbing* turisti manje lojalni gosti nego što je to slučaj kod prosječnog ispitanika. Treba napomenuti i to da su *clubbing* turisti uračunati u prosjek svih ispitanika (u kojem su sudjelovali s visokih 48 %) te samim time mijenjaju srednje vrijednosti, te da bi razlike bile još i veće kada bi se *clubbing* turiste izuzelo iz analize.

5. TURIZAM KAO FAKTOR PREOBRAZBE NOVALJE

Turizam kao prevladavajuća djelatnost u Novalji zasigurno ostavlja značajne promjene u prostoru, kao i u životu ljudi koji na tom području žive. Te promjene prisutne su već nekoliko desetljeća, a sa većim intenzitetom razvoja turizma kroz zadnjih 20-ak godina raste i intenzitet promjena koje taj proces ostavlja. U ovom poglavlju obrađene su fizionomsko-funcionalne, socioekonomske, te sociokulturne i demografske promjene.

5.1. Fizionomsko-funcionalne promjene

Fizionomske promjene pripadaju u skupinu promjena koje se najviše primjećuju golim okom, pa time ostavljaju snažan dojam na lokalno stanovništvo. Također, uništavanje estetike jedna je od najčešćih zamjerki cjelokupnom razvoju turizma, ali i sličnim pojavama poput vikendaštva. Vikendaštvo uzrokuje neke slične promjene u prostoru kao i turizam u receptivnim mjestima (adaptacija i izgradnja objekata, rast cijene nekretnina, promjena strukture po sektorima djelatnosti, fizionomske promjene, punjenje lokalnih proračuna, itd.), sa značajnijom razlikom u sezonalnosti jer vikendaštvo ipak ublažava sezonalnost za razliku od turizma koji ju često dodatno potiče (Opačić, 2008).

Da su se u Novalji dogodile značane fizionomske promjene, jasno se vidi na satelitskim snimkama kojima se može usporediti stanje iz 1968. godine sa stanjem iz 2011. godine. Prisutno je višestruko povećanje naselja Novalja u svim pravcima, ali proširenje je zbog obilježja i dostupnosti prostora najnaglašenije u smjeru sjevera.

Sl. 13. Satelitska snimka naselja Novalja iz 1968. godine

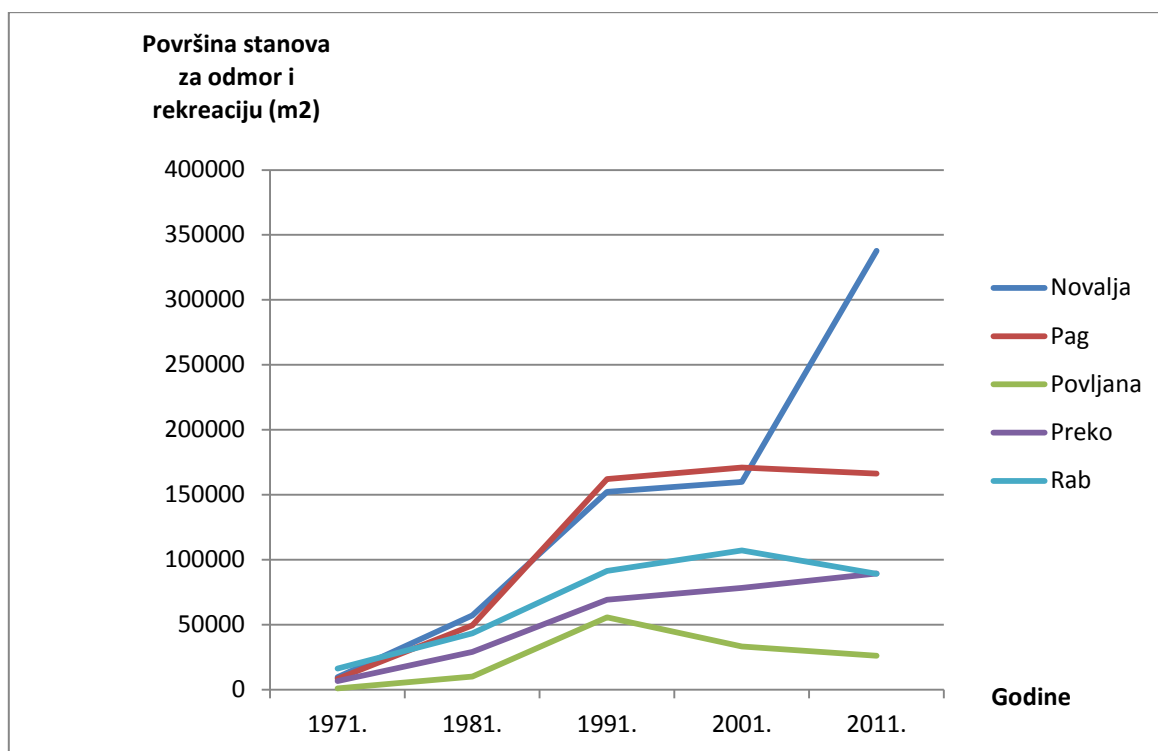
Izvor: <https://ispu.mgipu.hr/> (7.8.2018.)

Sl. 14. Satelitska snimka naselja Novalja iz 2011. godine

Izvor: <https://ispu.mgipu.hr/> (7.8.2018.)

Proširenje je vidljivo i na slici 15 koja prikazuje površinu stanova za odmor i rekreaciju. Iako je porast konstantno prisutan od 1971. godine, najsnažniji porast uslijedio je u razdoblju od 2001. do 2011. godine, što se vremenski poklapa sa aktiviranjem *clubbing* ponude na Zrću. Iako utjecaj Zrća ne mora biti presudan u tom povećanju, podaci koji pokazuju dobnu strukturu turista pokazuju da *clubbing* ponuda Zrća ipak ima značajan utjecaj, posebno zbog činjenice da su promatrane kokurentske destinacije u tom razdoblju zabilježile stagnaciju ili tek blagi porast u slučaju općine Preko.

Sl. 15. Površina stanova za odmor i rekreaciju po promatranim općinama i gradovima (u m²)

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Savezni zavod za statistiku, Beograd 1973., Interna dokumentacija DZS-a, Popis stanovništva 1991., Stanovi za odmor i rekreaciju po naseljima, Dokumentacija 929, Zagreb, 1996., https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H03_01_01/H03_01_01.html, Popis stanovništva 2011., Statističko izvješće 1441., Zagreb, 2011.

Veliki priljev posjetitelja u ljetnim mjesecima uzrokovao je potrebu izmještanja nekih gradskih funkcija izvan samoga centra grada. Zbog velikih prometnih gužvi u centru grada, javila se potreba za ograničavanjem pristupa strogom centru. Postavljene su rampe, neke

ulice pretvorene su u jednosmjerne, a većina prometa preusmjerena je na okolne ulice. Sagrađen je novi autobusni kolodvor koji više nije u centru grada već se nalazi na predjelu Špital (krajnji južni dio grada koji se nalazi u smjeru Zrća).

Sagrađena je nova poduzetnička i poslovna zona na Čiponjcu, čime su mnoge trgovačke funkcije premještene izvan samoga centra grada. U tom dijelu sagrađeno je i nekoliko supermarketa i hipermarketa, kakvih do tada u Novalji uopće nije bilo. Na Špitalu je sagrađen i novi dom zdravlja, pa je tako Novalja dobila sasvim novi centar „neturističkih“ djelatnosti koji se nalazi na južnoj periferiji grada. Novi centar neturističkih funkcija prikazan je na slici u nastavku.

Sl. 16. Špital, novi centar neturističkih funkcija

Izvor: Google maps (10.8.2018.)

5.2. Socioekonomske promjene

Međunarodni turizam i sredstva koja se njime ostvaruju imaju izravan utjecaj na nacionalni dohodak i lokalnu ekonomiju zato što je taj dohodak stvoren izvan područja zemlje, odnosno receptivnog grada/općine. Potrošnja inozemnih turista izrazito ojačava „nevidljivi izvoz“ ili „izvoz na licu mjesta“ zato što ta roba (ili usluga) nije napustila državu, odnosno mjesto u kojem se turistička aktivnost odvija. Navedena tvrdnja posebno je važna kada se uzme u obzir da inozemni gosti čine oko 90 % ukupnih dolazaka i noćenja, dok se u pojedinim destinacijama poput Novalje ta brojka penje čak i preko 95 % (Interna dokumentacija TZ Grada Novalje).

Turističkom potrošnjom aktiviraju se brojne gospodarske funkcije što ima izravnu posljedicu na život lokalnog stanovništva. Izravnu korist imaju lokalni hoteli, restorani, kafići, trgovine, privatni iznajmljivači i sl., ali ne treba niti zanemariti multiplikativni učinak turizma, putem kojeg neizravnu korist ima šira zajednica, koja je više ili manje svjesna koristi koju ostvaruje.

U današnjem vremenu, od djelatnosti kojima se stanovništvo bavi, daleko je najznačajniji turizam. Od ostalih djelatnosti postoje ribarstvo i uzgoj ovaca, pa je područje prepoznatljivo (kao i ostatak cijelog otoka Paga) po paškom siru, iako te djelatnosti samo manji udio zaposlenosti ukupnog aktivnog stanovništva, te lokalnom BDP-u pridonose sa skromnim, moglo bi se reći zanemarivim udjelima. Poljoprivreda je moguća samo u nekim područjima, kao što su npr. Novaljsko i Kolansko polje (ovo potonje ne pripada Gradu Novalji već istoimenoj općini Kolan). Usprkos činjenici da su poljoprivreda i ribarstvo tradicionalne djelatnosti novaljskog kraja, te činjenici da postoji potencijal za razvoj poljoprivrede na Novaljskom polju, podaci pokazuju da poljoprivreda i ribarstvo zapošljavaju samo po 4 %, odnosno 2,5 %, dok udio u BDP-u zajedno iznosi tek oko 1 % (Strategija gospodarskog razvitka Grada Novalje 2010-2020, 2010).

Promjenu udjela zaposlenih od 2001. do 2011. godine po područjima djelatnosti za Novalju, te za proučavane gradove Rab i Pag, te za općine Poveljanu i Preko, detaljnije će pokazati tab. 9.

Tab. 9. Udio zaposlenih po sektorima djelatnosti 2001. i 2011.godine (u %)

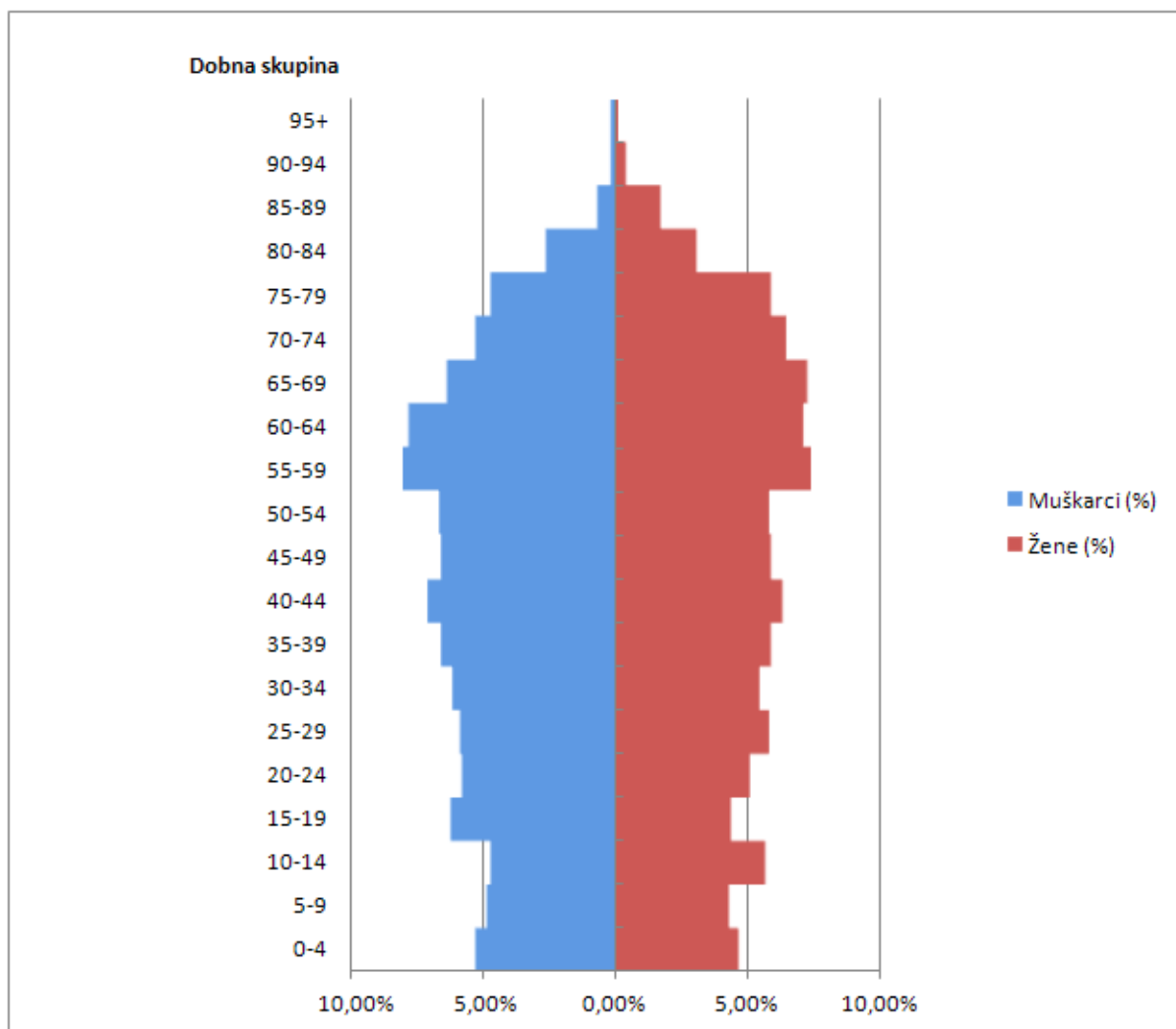
Jedinica lokalne samouprave	2001.			2011.		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
Rab	3,8	9,6	56	3,7	15,6	51,1
Novalja	16,5	10,5	47,9	8,3	20,5	46,5
Povljana	39,4	12,3	19,4	11,0	26,6	29,1
Pag	19,1	21,0	28,3	15,5	21,5	37,6
Preko	5,8	11,4	33,9	12,8	13,6	40,0

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2001., Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima/općinama, DZS, Popis stanovništva 2011., Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu

Iz navedenih podataka, u tablici se može vidjeti da je Novalja, uz Poveljanu, prošla najbržu promjenu, tj. pad udjela zaposlenih u primarnom sektoru djelatnosti. Iako se taj pad nije kompenzirao većim porastom u tercijarnom već u sekundarnom sektoru djelatnosti, može se zaključiti da se stanovništvo počelo baviti nekim drugim, možda dopunskim aktivnostima koje se ne vode u službenoj statistici, a na koje turizam ima neizravan utjecaj.

5.3. Sociokulturne i demografske promjene

Turizam ima snažan utjecaj na demografska kretanja sredine u kojoj se odvija, ponajprije zbog svog multiplikatorskog učinka. Njegovo djelovanje ipak nije trenutno već je potreban određeni vremenski period da bi se učinak turizma primjetio u demografskoj statistici. Iako je turizam u Novalji snažno prisutan već 15-ak godina, pozitivne demografske promjene počele su se primjećivati na popisu iz 2011. godine, što se očituje povećanjem broja dobne skupine od 0 do 4 godine, kao što je prikazano na slici 17. Sve većim nedostatkom radne snage koja je potrebna za rad u turističkim djelatnostima, a posebno zadnjih nekoliko godina od ulaska Hrvatske u Europsku uniju, u kombinaciji sa brzim rastom novaljskog turizma, javit će se sve veća potreba za imigracijom kako bi se popunile te praznine.

Sl. 17. Dobno-polna struktura stanovništva Grada Novalje 2011. godine

Izvor: Stanovništvo prema starosti i spolu po gradovima općinama, Popis stanovništva 2011; DZS, Zagreb

Iz priložene tablice 10 vidi se da Novalja prednjači po broju doseljenog stanovništva iz druge županije, koje čini čak 31 % ukupnog stanovništva. To je očito posljedica teritorijalnog ustroja i činjenice da je Novalja dio Ličko-senjske županije, pa se doseljavanje stanovništva iz dijela otoka Paga ubrojava u tu kategoriju. U ostalim pokazateljima nema veće razlike između Novalje i ostalih promatranih gradova i općina, pa je za očekivati da će se utjecaj jačeg razvoja turizma u Novalji odraziti tek na sljedećem popisu stanovništva.

Tab. 10. Udio doseljenog stanovništva u odabranim gradovima i općinama 2011. godine

Jedinica lokalne samouprave	Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju (u %)	Doseljeno stanovništvo			
			Iz drugog naselja iste općine/grada	Iz drugog grada ili općine iste županije	Iz druge županije	Iz inozemstva
Novalja	3.663	1.872 51,11 %	129 3,52 %	36 0,98 %	1.152 31,45 %	472 12,89 %
Rab	8.065	4.128 51,18 %	1.463 18,14 %	843 10,4 %	812 10,07 %	812 10,06 %
Pag	3.846	1.815 47,19 %	158 4,10 %	299 7,7 %	976 25,38 %	596 15,49 %
Preko	3.805	1.777 46,07 %	147 3,9 %	984 25,9 %	547 14,37 %	349 9,10 %
Povljana	759	394 51,91 %	-	84 11,06 %	198 26,09 %	83 10,93 %

Izvor: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_25/h01_01_25_zup09.html

Dosadašnji trendovi pokazuju da će Novalja zbog znatno povoljnije prirodne promjene bilježiti veći ukupni porast stanovništva, imat će više mladih (velika većina učenika paške srednje škole dolazi upravo iz Novalje budući da u Pagu ima sve manje djece) te će biti privlačnija od Paga za doseljenike zbog bolje ekonomske situacije i razvijenijeg turizma. Može se očekivati da će doći do daljnjeg pogoršanja dobno-spolne strukture budući da u doseljavanju stanovnika na otok Pag sudjeluje pretežito zrelo i staro stanovništvo (Milić, 2018).

Osim demografskih, *clubbing* turizam uzrokuje i neke sociokulturne promjene. Obzirom na činjenicu da se ljudi ponašaju opuštenije kada su na odmoru, a što se tiče posebno mladih ljudi, provedena su istraživanja koja dokazuju kako dolazi do povećanog eksperimentiranja i uporabe droga. Mladi turisti osjećaju se manje suzdržano, osjećaju potrebu za nekom vrstom akcije, te smatraju da je određene tipove uzbuđenja manje opasno doživjeti dok su na odmoru nego u svakodnevnom životu, što se ponajprije odnosi na uporabu droga (Uriely, Belhassen, 2005).

Unatoč činjenici da je Zrće stvorilo poseban brend i značajno pridonijelo razvoju Novalje, popravljajući ekonomskog statusa lokalnih stanovnika, te otvaranju novih djelatnosti, dio stanovnika Novalje smatra da im Zrće i razuzdani posjetitelji donose više štete nego koristi. Novalju se počelo nazivati oazom seksa, alkohola i droge što je moglo imati negativni utjecaj na percepciju kod velikog broja stalnih gostiju koji posjećuju Novalju (URL 31).

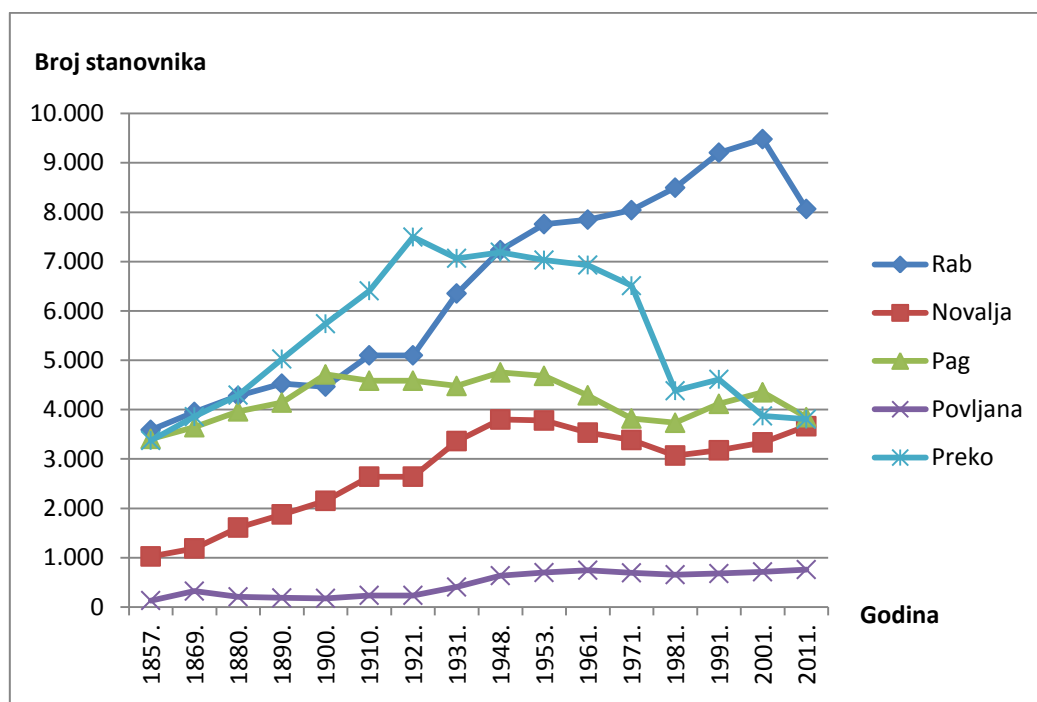
Lokalnom stanovništvu smetala je buka koja dolazi sa Zrća, porast uporabe alkohola i droge u destinaciji, te sa tim povezano ponašanje određenih skupina turista, kao što su im smetali turisti koji su razodjeveni šetali gradom, te tako ulazili u trgovine, restorane, crkvu i sl. Osim stanovnika Novalje, nezadovoljstvo su izrazile ostale skupine turista (obiteljski, rekreativni i kulturni turisti). Zbog svega navedenoga, lokalna vlast pokrenula je projekt *Turistički bonton*, kojemu je cilj bio zaustavljanje nezadovoljstva lokalnog stanovništva i stvaranje ugodne atmosfere za sve posjetitelje. Buka je uspješno regulirana uvođenjem sustava za kontrolu buke, a jačina zvuka ograničena je na 102 decibela (URL 32).

Međutim, navedena negativna ponašnja (uglavnom mlađih, tj. *clubbing*) turista, uzrokovala su porast negativnog gledanja na Zrće među lokalnim stanovništvom. Prema istraživanjima, lokalno stanovništvo, iako je svjesno da *party* turizam omogućava međunarodnu prepoznatljivost Novalje (s čime se slaže 67 % ispitanika), ipak želi daljnje usmjeravanje na druge oblike turizma, dok usmjeravanje na *party* turizam želi samo 26 % ispitanika (Analiza stavova stanovnika Novalje o razvoju turizma, 2013).

Većina stanovnika, tj. 53 % ispitanih smatra da je potražnju koju generira Zrće moguće nadomjestiti drugim segmentima, a samo 34 % smatra da je razvoj *party* turizma povećao kvalitetu života stanovnika Novalje. Također, veći dio stanovnika smatra da treba ulagati u sportski i rekreativni turizam, zdravstveni, obiteljski, te nautički turizam, dok se ulaganja u daljnji razvoj *party* turizma nalaze na dnu liste poželjnih ulaganja (Analiza stavova stanovnika Novalje o razvoju turizma, 2013).

O turizmu se često govori kao o razvojnog katalizatoru, o djelatnosti koja je pokretač demografskog i privrednog oporavka, ali pojedini slučajevi nisu dovoljni za generalizacije po kojima svaki pokušaj razvoja turizma mora rezultirati uspjehom. Veze u turizmu nisu jednosmjerne, nego su povratne pa je stoga teško razlikovati pravce i intenzitet djelovanja pojedinih faktora (Devedžić, 2007).

Iako se turizam u Novalji počeo razvijati u 1960-im i 1970-im godinama, na slici 18 jasno se vidi da se Novalji u tim međupopisnim razdobljima smanjivao broj stanovnika. Demografski oporavak krenuo je tek 1980-ih godina, te se iz toga može potvrditi da turizam ne djeluje kratkoročno, kao ni to da će bavljenje turizmom sigurno potaknuti demografski oporavak.

Sl. 18. Promjena broja stanovnika analiziranih gradova i općina 1857.-2011. godine

Izvor: Kretanje stanovništva RH 1857.-2011.g., DZS

S obzirom na činjenicu da se turizam kroz povijest na području Hrvatske razvijao u različitim fazama, te time ostavljao raznolik utjecaj na prostor i stanovništvo, u radu će se upotrijebiti indeksi promjene broja stanovnika, vremenski usklađeni sa fazama razvoja turizma. Faze razvoja turizma u Hrvatskoj mogu se podijeliti na četiri razdoblja (Pirjevec, Kesar, 2002), a to su Razdoblje do Prvog svjetskog rata (1850-1914.), razdoblje između dva svjetska rata (1918.-1939.), razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990.g., te razdoblje novije hrvatske povijesti. Indeks promjene broja stanovnika po povijesnim razdobljima razvoja turizma prikazan je u tablici 11.

Tab. 11. Indeks promjene broja stanovnika po povijesnim razdobljima razvoja turizma

Jedinica lokalne samouprave	1910./1857.	1931./1910.	1991./1948.	2011./1991.
Rab	1,42	1,25	1,27	0,88
Novalja	2,60	1,27	0,84	1,15
Pag	1,35	0,98	0,87	0,93
Povljana	1,79	1,72	1,07	1,12
Preko	1,90	1,10	0,64	0,82

Izvor: Kretanje stanovništva RH 1857.-2011.g., DZS

Iz navedenih podataka može se zaključiti kako je Novalja imala brži rast od ostalih promatranih gradova i općina u razdoblju do Prvog svjetskog rata, kada je indeks iznosio 2,60. U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, Novalja bilježi pad broja stanovnika iako u tom razdoblju dolazi do pojave turizma na području Grada. U tom razdoblju jedino je Rab ostvario značajniji porast, što može značiti da je Grad Rab jedini uspio iskoristiti potencijal koji mu je pružio turistički razvoj pri čemu ne treba zaboraviti činjenicu da se turizam na Rabu pojavio puno ranije nego u ostalim promatranim destinacijama, te da je već tada Rab imao dugu tradiciju turizma (URL 33).

U razdoblju od 1991. do 2011. godine, od promatranih većih naselja (ne računajući Povljanu) jedino Novalja bilježi značajniji porast broja stanovnika, dok svi ostali gradovi i općine bilježe pad broja stanovnika, što ukazuje na neke specifične procese koji se odvijaju u Novalji. Ako se uzme u obzir da sva mjesta značajno ovise o turizmu i tercijarnom sektoru, te da turizam ima značajan utjecaj na demografske procese, može se doći do zaključka kako je novaljski turizam jedini uspio pronaći način kako se oduprijeti depopulaciji. To može značiti da je *clubbing* turizam kao specifičan oblik turizma koji je najzastupljeniji u toj destinaciji pridonio stabiliziranju populacijskih procesa.

Neki autori turizam spominju u kontekstu „nove industrijalizacije“, odnosno napominju da je turizam kao značajan pull faktor u nekim područjima iskazao važnost koja bi se mogla mjeriti sa važnošću industrijalizacije i njenim utjecajem na stanovništvo, te na potpuni preokret negativnih trendova. Dobre primjere o utjecaju turizma na preokret trendova nalaze se u susjedstvu, tj. u Crnoj Gori. Do razvoja turizma nakon 1960-ih godina, crnogorsko primorje raslo je sporije od ostatka stanovništva Crne Gore, dok su u sljedećem

periodu nastupili obrnuti procesi pa je tako regija crnogorskog primorja počela ostvarivati 3 puta brži porast. Od 12 naselja koja su u bivšoj Srbiji i Crnoj Gori imala najbrži porast, čak 7 naselja imalo je dominantnu turističku funkciju (Devedžić, 2007).

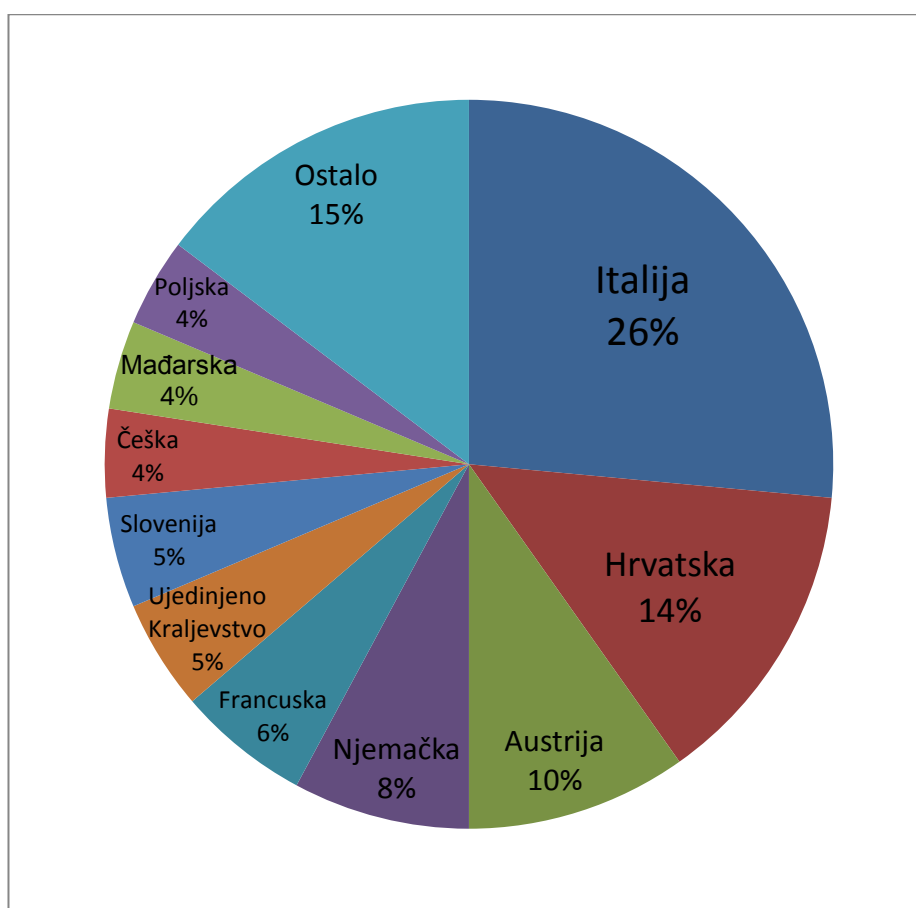
Turizam može ostaviti značajne posljedice i u prostornoj raspodjeli stanovništva. U radovima koji se bave proučavanjem tujecaja turizma na preobrazbu primorskih općina, naglašeno je grupiranje stanovništva uz more, kao i diferencirani razvoj stanovništva uz more i u unutrašnjosti (Opačić, 2002). U slučaju Novalje i otoka Paga u cjelini, teško je raditi slične analize zbog samog oblika otoka Paga, tj. zbog njegove izrazite razvedenosti. Koeficijent razvedenosti otoka iznosi 4,5 što ga čini najrazvedenijim otokom u Jadranu (Magaš, 2000).

Iako naselja u unutrašnjosti otoka postoje, poput npr. Kolana, Gorice i Stare Vasi, razvedenost otoka Paga uzrok je činjenice da se u unutrašnjosti nije razvilo niti jedno značajnije naselje.

6. REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA

Anketa je provedena slučajnim odabirom na uzorku od 102 ispitanika (55 muških i 47 ženskih). Anketnu populaciju činili su svi posjetitelji Novalje stariji od 16 godina iz razloga što se u statistici Turističke Zajednice Grada Novalje u kategoriju mladih ubrajaju osobe od 16 do 30 godina starosti. Anketno istraživanje provodilo se na području Grada Novalje u srpnju i kolovozu 2018. godine. Mjesta traženja potencijalnih ispitanika bila su područja uz rivu, kafiće, plaže, parkove, supermarkete. Istraživanje nije provedeno sa samoj plaži Zrće kako ne bi došlo do utjecaja na rezultate i stvaranja umjetno visokog udjela posjetitelja kojima je odlazak na Zrće i zabava u noćnim klubovima primarna motivacija. Glavni cilj anketnog istraživanja bio je utvrđivanje primarne motivacije dolazaka turista u Novalju, posebno kod mlađe skupine (16-30 godina starosti) kako bi se utvrdilo koliko je Zrće stvarno zaslužno za veliki udio u dolascima te najbrojnije skupine posjetitelja. Osim primarne motivacije, istraženo je zadovoljstvo posjetitelja određenim elementima turističke ponude, potrošnja turista, problem ometanja lokalnog stanovništva i ostalih tipova turista od strane „partijanera“, te mišljenja turista o pozitivnim i negativnim posljedicama dolaska *clubbing* turista u Novalju.

U nacionalnoj strukturi ispitanika može se uočiti nesrazmjer u odnosu na službenu statistiku. To se ponajprije odnosi na udio ispitanika iz Italije, koji iako su 2017.godine ostvarili 17 % noćenja, u anketnom istraživanju sudjeluju s visokim udjelom od 26 %. To je posljedica činjenice da je anketa djelomično provedena u kolovozu, a taj je mjesec karakteristično vrijeme masovnijeg dolaska Talijana u hrvatske destinacije. Iznenaduje i činjenica da su posjetitelji iz Slovenije i Njemačke u anketnom istraživanju zastupljeni u višestruko manjem udjelu nego što to bilježi službena statistika. Struktura ispitanika prema emitivnim zemljama prikazana je na slici 19.

Sl. 19. Anketirani turisti prema emitivnim državama (N=102)

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Osim traženih rezultata i zaključaka, provođenjem istraživanja došlo se do nekih spontanijih zaključaka koji su mogli biti očekivani, ali koje je anketa dodatno potvrdila (puno viši udio domaćih turista u odnosu na službenu statistiku TZ, što može biti jasan pokazatelj neprijavljivanja domaćih posjetitelja). Također, u istraživanju nisu zabilježeni turisti smješteni u kampovima. To je očito posljedica odabira lokacija na kojima je provedeno istraživanje (tj. neprovođenje istraživanja u samome kampu Straško), te potvrda teze da su posjetitelji kampova izolirani od samoga turističkog mjesta odnosno grada, a da većinu svojih potreba zadovoljavaju u kampovima, te da u sam grad često ne zalaze.

Prosječna starost ispitanika iznosi 27,7 godina. Izražena je razlika kod spolova, pa tako anketirani muškarci u prosjeku imaju 28,7 godina, dok su žene u prosjeku stare 26,5 godina. Iz dobne skupine od 16 do 30 godina starosti sudjelovalo je 82 ispitanika, 17 ispitanika iz skupine 31-60 godina starosti, te 3 ispitanika starijih od 61 godine.

Strani turisti imali su dodatno pitanje o korištenom prijevoznom sredstvu kojim su došli u Hrvatsku. Najveći udio došao je automobilom, zatim zrakoplovom (što odražava važnost zadarske zračne luke za novaljski turizam), te autobusom i brodom. Jedan ispitanik došao je tzv. *hitchhikingom*, tj. autostopiranjem. Podaci dobiveni anketnim istraživanjem detaljnije su prikazani u tablici 12.

Tab. 12. Način dolaska stranih turista u Hrvatsku

Prijevozno sredstvo	Broj odgovora	Udio (u %)
Automobil	29	33
Zrakoplov	26	30
Autobus	23	26
Brod	9	10
Ostalo	1	1
Ukupno	88	100

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Strani turisti imali su dodatno pitanje o rednom broju dolaska u Hrvatsku, kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri Novalja i Zrće privlače nove turiste koji nikada prije nisu bili u Hrvatskoj. Njihovi odgovori prikazani su u tablici 13.

Tab. 13. Redni broj dolaska anketiranih stranih turista u Hrvatsku

Redni broj dolaska u Hrvatsku	Broj odgovora	Udio (u %)
1. put	39	45
2.-4. put	32	36
4.-10. put	6	7
> 10 puta	11	12
UKUPNO	88	100

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Anketnim istraživanjem također je istražena i lojalnost novaljskih turista. Rezultati pokazuju da je 65 % ispitanika prvi put u Novalji, što pokazuje da Novalja nema visok udio lojalnih turista, te da svake godine privlači veliki broj onih koji nikada nisu bili u Novalji. To može biti posljedica *clubbing* turizma i činjenice da većina *clubbing* turista samo jednom posjeti destinaciju za vrijeme određenog festivala, te da se taj tip turista kasnije uglavnom više ne vraća. Dobiveni podaci detaljnije su prikazani u tablici 14.

Tab. 14. Redni broj dolaska anketiranih turista u Novalju

Broj dolazaka u Novalju	Broj odgovora	Udio (u %)
1. put	66	65
2.-4. put	16	15
4.-10. put	3	3
> 10 puta	17	17
UKUPNO	102	100

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Nepovoljna struktura smještaja u Novalji odražava se na rezultate prikazane u tablici 15. Posjetitelji Novalje, u odnosu na vrstu smještaja koju uobičajeno koriste na turističkim putovanjima, u Novalji u većoj mjeri koriste hostele (obično 8 %, a u Novalji 13 %), te privatni smještaj (obično 70 %, a u Novalji čak 82 %). Udio anketiranih turista koji obično na putovanjima koriste hotele iznosi 16 %, dok ih usluge hotela u Novalji koristi svega 5 %.

Navedeni podaci jasan su pokazatelj smanjenog udjela hotelske ponude u Novalji u ukupnim smještajnim kapacitetima.

Tab. 15. Korištena vrsta smještaja na turističkim putovanjima

Korištena vrsta smještaja	Obično na putovanjima	U Novalji
Hotel	16 %	5 %
Hostel	8 %	13 %
Privatni smještaj (soba, apartman)	70 %	82 %
Kamp	6 %	-
Ostalo	-	-
UKUPNO	100 %	100 %

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Prosječna dnevna potrošnja (bez troškova smještaja) anketiranih turista u Novalji iznosi 47,5 eura dnevno, dok su kao odgovor za potrošnju na smještaj turisti prosječno dali odgovor 70 eura. Međutim, taj prosjek treba uzeti s oprezom zbog velikih odstupanja. Nekoliko ispitanika dalo je odgovore koji su poprilično viši od prosjeka, te stoga ti odgovori značajno podižu cijeli prosjek koji zato treba gledati s oprezom. Osim toga, neki ispitanici davali su odgovore za ukupni trošak smještaja, te nisu uračunali dijeljenje troška sa brojem osoba koji koriste taj smještaj. Obzirom na to da veliki dio turista u Novalju dolazi s društvom, tj. grupno, ovaj rezultat može prikazati stanje drugačije od realnoga.

Ispitanicima u anketnom istraživanju bilo je ponuđeno da redom označe tri ključna razloga zbog kojih su posjetili Novalju. Osim kategorije primarne motivacije u kojoj je Zrće odabrano kao odgovor kod 48 % ispitanika, bilo je potrebno istražiti u kojoj je mjeri Zrće važno kao dopunska aktivnost, dodatni sadržaj ili kao sekundarna, odnosno tercijarna motivacija. Stoga je napravljen sustav bodovanja u kojemu svaki prvi odgovor određenom elementu nosi 3 boda, drugi najvažniji odgovor nosi 2 boda, a treći odgovor donosi 1 bod. Rezultati su prikazani u sljedećoj tablici (tab. 16).

Tab. 16. Primarna motivacija dolaska turista u Novalju

Primarna motivacija dolaska	Broj odgovora (u %)
Klubovi, Zrće	48
Posjedovanje nekretnine, redoviti dolasci	14
Ljepota krajolika	11
Posjet prijateljima ili rodbini, druženje	8
Preporuka poznanika	5
Priroda, bavljenje sportom, avanturizam	3
Blizina mjesta stanovanja	3
Usput, poputovanje	3
Hrana, gastronomska ponuda	3
Sigurnost	0
Dobra prometna povezanost	0
Ostalo	1

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Osim plaže Zrće, koja je najvažnija kao primarna motivacija dolaska, faktori koji najviše utječu na privlačenje posjetitelja u Novalju su ljepota krajolika, posjet prijateljima ili rodbini, preporuka poznanika, te posjedovanje nekretnine koje je uzrok redovitim dolascima. Ukoliko bi se posjetitelje koji posjeduju nekretninu (koja je uzrok redovitim godišnjim dolascima u Novalju) okarakteriziralo kao vikendaše, te ih se stoga izbacilo iz uzorka, rezultati istraživanja još bi značajnije išli u prilog važnosti Zrća i *clubbing* ponude. Iznenaduje činjenica da gastronomska ponuda nije važna posjetiteljima Novalje, unatoč tome što se nude specijalitete kao što su paški sir, lokalna maslinova ulja, riba i vino. Rezultati su prikazani u tablici 17.

Tab. 17. Bodovanje važnosti određenih elemenata turističke ponude ključnih za dolazak turista u Novalju

Elementi turističke ponude	Broj odgovora			UKUPAN BROJ BODOVA
	1. odgovor (3 boda)	2. odgovor (2 boda)	3. odgovor (1 bod)	
Klubovi, Zrće	47	10	12	173
Ljepota krajolika	11	24	19	100
Preporuka poznanika	5	15	13	58
Posjet prijateljima ili rodbini, druženje	8	12	5	53
Posjedovanje nekretnine, redoviti dolasci	14	2	1	47
Priroda, bavljenje sportom, avanturizam	3	11	13	44
Blizina mjesta stanovanja	3	3	8	31
Usput, proputovanje	3	4	5	22
Hrana, gastronomska ponuda	3	2	8	21
Dobra prometna povezanost	0	8	3	19
Sigurnost	0	4	2	10
Ostalo	1 (maturalno putovanje)	1 (lijepe plaže)	4 (lijepe plaže - 2, mogućnosti za trčanje, plesačice)	9

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Kao što je vidljivo iz priložene tablice (tab. 18.), turisti su najzadovoljniji plažom Zrće i njenom ponudom, zatim brojem i vrstom plaža, te noćnim životom (osim Zrća). Posjetitelji Novalje najnezadovoljniji su cijenama, biciklističkim stazama, te ljubaznošću odnosno neljubaznošću osoblja. Treba naglasiti da su i u toku anketiranja komentari o neljubaznosti osoblja bili često spominjani, a neki ispitanici su čak posebno zahtijevali da se to upiše i da se na to stavi naglasak.

Tab. 18. Prosječne ocjene određenih elemenata turističke ponude Novalje 2018. godine

Elementi turističke ponude	Prosječna ocjena
<i>Clubbing</i> ponuda, Zrće	3,93
Broj i vrsta plaža	3,66
Noćni život (osim Zrća)	3,66
Kvaliteta za novac, odnos uloženo/dobiveno	3,64
Raznovrsnost smještajnih kapaciteta	3,55
Očuvana priroda	3,52
Pristupačnost, prometna povezanost	3,52
Pješačke staze	3,40
Kvaliteta smještaja	3,34
Hrana	3,33
Dodatni sadržaji	3,27
Ljubaznost osoblja	3,11
Biciklističke staze	3,03
Prihvatljive cijene	2,97

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Percepcija turista po pitanju ometanja lokalnog stanovništva i ostalih tipova turista od strane „partijanera“ bila je predmet 16. i 17. pitanja u anketnom upitniku. Ispitanici su mogli na skali od 1 do 5 (1 – nimalo ne ometaju, 5 – jako ometaju) ocijeniti koliko *clubbing* turisti ometaju ostale prisutne u Novalji. Prosječna ocjena za percepciju ometanja lokalnog stanovništva iznosi 3,15, dok za ometanje ostalih tipova turista iznosi 2,67. Iz navedenoga se može zaključiti kako novaljski turisti smatraju kako *clubbing* turisti više ometaju lokalno stanovništvo nego ostale turiste. Detaljniji podaci prikazani su u sljedećoj tablici (tab. 19).

Tab. 19. Percepcija ometanja lokalnog stanovništva i ostalih turista od strane *clubbing* turista

Odgovor	Ometanje lokalnog stanovništva					
	1	2	3	4	5	Ne znam
Udio odgovora (u %)	12,7 %	11,3 %	16,9 %	22,5 %	12,7 %	23,9 %
Odgovor	Ometanje ostalih tipova turista					
	1	2	3	4	5	Ne znam
Udio odgovora (u %)	21,1 %	16,9 %	23,9 %	11,3 %	8,5 %	18,3 %

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Ispitanici koji su sudjelovali u anketnom istraživanju imali su priliku navesti 3 pozitivne i 3 negativne posljedice dolaska *clubbing* turista u Novalju. Neki od ispitanika nisu naveli niti jednu pozitivnu niti negativnu posljedicu, nekoliko odgovora nije moglo biti uzeto u obzir zbog korištenja žargonskog govora te stoga odgovor nije mogao biti adekvatno preveden. U prosjeku su naveli 1,70 pozitivnih posljedica po ispitaniku, te 1,59 negativnih posljedica po ispitaniku. Najčešći odgovori grupirani po sličnosti prikazani su u sljedećoj tablici (tab. 20).

Tab. 20. Percepcija pozitivnih i negativnih posljedica doslaska *clubbing* turista u Novalju (N=102)

POZITIVNE POSLJEDICE		NEGATIVNE POSLJEDICE	
Najčešće navedeni odgovor	Broj odgovora	Najčešće navedeni odgovor	Broj odgovora
Ekonomija	44	Onečišćenje	32
Rast turizma	17	Buka, galama	29
Doprinos razvoju turističke ponude	15	Droga, alkohol, pijani ljudi	19
Zabava	14	Gužva	14
Dolazak mladih, druženje, upoznavanje novih ljudi	13	Razuzdanost, neprikladno ponašanje	12
Dodatna promocija i popularizacija Novalje	11	Rast cijena	12
Djevojke	9	Nered, kaos	8
Noćni život, festivali	8	Uništavanje privatne imovine	3
Ljepši ugođaj i atmosfera boravka	7	Ometanje drugih turista	3
Nova radna mjesta	6	Prijevare turista	3
Korist za lokalno stanovništvo	5	Prometne nesreće	2
Ukupno odgovora	173/102	Ukupno odgovora	162/102

Izvor: Vlastito anketno istraživanje, srpanj/kolovoz 2018. godine, Novalja

Neki od odgovora koji su ispitanici naveli kao pozitivne posljedice, ali su spomenuti u manjoj mjeri, te stoga nisu prikazani u tablici su sljedeći; više muzike, raznolikost glazbe, doprinos ulaganju u infrastrukturu, punjenje lokalnog proračuna, poticaj izgradnji dodatnih sadržaja, veća otvorenost prema gay populaciji, više kafića, Novalja postala pozitivan primjer ostalim mjestima u Hrvatskoj, više seksa, te prisutnost ljudi iz cijeloga svijeta.

Neke od negativnih posljedica koje nisu prikazane u tablici su: loš utjecaj na lokalnu mladež, puno posla za hitnu pomoć, mafija i kriminal, gubitak lokalne kulture, previše muškaraca, sukobi, veći broj prekršaja i kaznenih djela, seksizam, loše postupanje prema ženama te neprimjereno pristupanje, loš ugled destinacije, ometanje lokalnog stanovništva, previše Talijana, preskupe usluge taksija, veća opasnost, odbačene ampulice po gradu, turizam niže kvalitete, te potreba za novim regulativama.

7. PERSPEKTIVE BUDUĆEG RAZVOJA TURIZMA

Obzirom na činjenicu da je Novalja predvodnica razvoja *clubbing* turizma, ne čudi veliki broj prednosti koje ta destinacija ima za daljni razvoj ovog oblika turizma. Perspektiva budućeg razvoja turizma Novalje prikazana je SWOT analizom, a u analizu su uključeni i neki rezultati dobiveni vlastitim anketnim istraživanjem.

7.1. SWOT analiza razvoja *clubbing* turizma u Novalji

Glavne prednosti Novalje u daljnjem razvoju *clubbing* turizma svakako su njena reputacija glavne hrvatske *party* destinacije za mlade, međunarodni ugled koji je dosad stekla, kao i iskustvo koje su lokalna vlast i ugostitelji do sada prikupili. Unatoč pritiscima velikog broja turista i gužvama u razdoblju glavne sezone, novaljski okoliš još uvijek nije uništen. Kakvoća mora na plažama je u izuzetno dobrom stanju, a veliki broj plaža, uvala i okolnih mjesta u kombinaciji s raznolikošću reljefa pruža velik broj dodatnih mogućnosti kojima turisti mogu upotpuniti svoje slobodno vrijeme. Uspješno provedenim projektima smanjeni su konflikti između *clubbing* turista i ostalih tipova turista, te lokalne populacije.

Opasnosti koje prijete su ponajprije negativna iskustva turista sa gužvom i cijenama, te širenje negativnih informacija putem interneta te međusobnim kontaktima. Rast cijena koji ne prati rast kvalitete sadržaja, nedostatak djelatnika i s time povezana neljubaznost također prijete zadovoljstvu novaljskih turista. Sukobi između pobornika razvoja *clubbing* turizma i pobornika razvoja drugih oblika turizma još je jedna prijetnja, ali zasad se čini da se dugoročnim planom Novalja dobro nosi s tim potencijalnim problemom.

Nedostaci novaljskog *clubbing* turizma svakako su prevelike gužve, naglašena sezonalnost, uništavanje okoliša, nepovoljna struktura smještaja, konzumacija alkohola i droga, visoke cijene, te razuzdanost *clubbing* turista.

Podizanje kvalitete i poboljšanje strukture smještaja, uvođenje novih sadržaja za mlade turiste, razvoj robinzonskog turizma na otocima Škrda i Dolfín, te konstantno ulaganje uz praćenje najnovijih svjetskih trendova mogućnosti su koje Novalja ima u daljnjem razvoju ovog oblika turizma.

Tab. 21. SWOT analiza razvoja *clubbing* turizma u Novalji

<u>PREDNOSTI</u>	<u>NEDOSTACI</u>
• očuvan okoliš • veliki broj plaža • raznolikost reljefa • povoljna kakvoća mora na plažama • prepoznatljivost Novalje i Zrća na tržištu • velik broj sunčanih dana u godini • razvedena obala s brojnim uvalama i atraktivnim plažama • brojni dodatni sadržaji po kojima je Novalja daleko ispred većine ostalih hrvatskih destinacija • prometna povezanost (paški most, blizina Zadra i autoceste, trajektno pristanište, katamaranske linije prema Rabu i Rijeci) • luka nautičkog turizma • blizina parkova prirode i nacionalnih parkova (ponuda jednodnevnih izleta kao dodatni sadržaj) • besplatna WI-FI mreža dostupna u centru grada Novalje (omogućuje bolje snalaženje turistima te bolji pristup proizvodima i uslugama) • gastronomska ponuda • mnogo manjih mjesta u okolici Novalje – potencijalna izletišta, istraživanje otoka • novi dom zdravlja • novi autobusni kolodvor • uspješno proveden projekt „turistički bonton“ • uspješno smanjena razina buke koja je dolazila sa Zrća	• naglašena sezonalnost • otočni položaj, te reljefna barijera u obliku planine Velebit • relativna udaljenost od glavnih emitivnih središta • gužve u sezoni • nepovoljna struktura smještaja, premali broj hotela • prevelika buka • razuzdanost <i>clubbing</i> turista koji ometaju lokalno stanovništvo i druge turiste • negativna reputacija destinacije • alkohol i droga • razbacano smeće po gradu • previsoke cijene • nedostatak djelatnika • neljubaznost osoblja • neugodna klima izvan nekoliko glavnih mjeseci i vrlo neugodna bura koja otežava produljenje sezone • narušen krajolik uslijed apartmanizacije • nedostatak biciklističkih staza

<u>MOGUĆNOSTI</u>	<u>PRIJETNJE</u>
• izgradnja marine • podizanje kvalitete smještaja • poboljšanje strukture smještaja, nastavak izgradnje novih hotela • uređenje biciklističkih staza • razvijanje robinzonskog turizma na otocima Škrda i Dolfin • korištenje potpore međunarodnih fondova za projekte očuvanja i valorizacije prirodne i kulturne baštine • promocija šuma Straško i Zrće – posebno atraktivni krajobraz • izgradnja i uređivanje tematskih staza	• daljnje širenje grada i dodatna apartmanizacija • stvaranje reputacije divlje i razuzdane destinacije koja bi mogla otjerati dio turista • nedovoljna ulaganja u podizanje kvalitete turističkih sadržaja • velika konkurencija među privatnim iznajmljivačima i hostelima, gubitak gostiju • nastavak uništavanja okoliša • stvaranje prevelike ovisnosti o turizmu • stagnacija destinacije • nezadovoljavanje potražnje za sezonskom radnom snagom • pad kvalitete turističkih usluga zbog manjka radne snage • nastavak rasta cijena bez popratnog podizanja kvalitete • sukob između promotora <i>clubbing</i> turizma i promotora razvoja ostalih oblika turizma

Master plan razvoja turizma Novalje sadrži većinu zacrtanih planova koje je izradila struka u suradnji s lokalnom zajednicom, a koji su odličan pokazatelj smjera u kojemu će se razvijati novaljski turizam. Jasno je vidljivo da su svi akteri koji su sudjelovali u izradi Master plana svjesni kako je potrebno usuglasiti interese svih strana, te kako je turističku ponudu potrebno diverzificirati, a ne forsirati biranje po principu u kojemu odabir razvoja jednog oblika turizma automatski isključuje razvoj i unaprijeđenje nekog drugog oblika turizma. Novalja treba pružiti turizam s mnogo dodatnih sadržaja, uz unapređenje *clubbing* i *party* ponude, ali istovremeno raditi na razvoju agroturizma, obiteljskog, kulturnog i rekreativnog turizma, kao i gastroturizma, uz poticanje proizvodnje autohtonih poljoprivrednih proizvoda. Planirano bi se trebalo ostvariti kroz šest tematskih klastera koji su različiti, a istovremeno komplementarni. To su „Mjesečev pejzaž“ na sjevernoj strani otoka namijenjen rekreativcima i gostima željnim avanture, poluotok Lun koji će biti namijenjen očuvanju tradicije, Novaljsko polje kao potencijal za proizvodnju zdrave hrane, eno-gastronomiju i agroturizam, Stara Novalja kao svojevrsna oaza i mirno, obiteljsko mjesto, Paški zaljev posvećen zabavi, te Novalja kao centar i mjesto svih susreta i centar

cijelog područja. Ponuđeno je 36 različitih, a komplementarnih projekata koji će oformiti plan i pedesetak praktičnih ideja koje bi do 2025. trebale znatno unaprijediti turističku ponudu Novalje i različitim vrstama odmora privući širok segment tržišta (URL 34).

7.2. Stagnacija destinacije

Iako Novalja još uvijek raste po svim turističkim pokazateljima, kao svaka destinacija koja pretežito živi od turizma, treba voditi računa o mogućem približavanju fazi stagnacije destinacije. Posebno kada se u obzir uzme činjenica da su se u Novalji počeli ostvarivati neki od preduvjeta za stagnaciju. Faktori i uvjeti stagnacije mogu se podijeliti na vanjske i unutarnje. Vanjski faktori oni su razlozi koji su izvan kontrole destinacije (ratovi, epidemije, potresi, klimatske ili političke promjene), pojava novih konkurentskih destinacija zasnovanih na jednoj ili više sličnih atrakcija, te negativan publicitet i neuspjeh u promociji ugleda destinacije. Unutrašnji uvjeti i faktori stagnacije su zastarjelost proizvoda s obzirom na zahtjeve potražnje, zapuštenost atrakcijske osnove, te zagušenje, dostizanje i premašivanje kapaciteta nosivosti (Vojnović, 2012).

Novalja je zbog geografskog položaja ipak u boljoj poziciji nego Pula koja je doživjela stagnaciju prije 10-ak godina. Novalja zahvaljujući svom otočnom položaju, u okolici nema veliki broj destinacija koje bi se mogle izrasti na njezin račun koristeći novaljsku atrakcijsku osnovu, kao što je bio slučaj sa Pulom. Međutim, u Novalji se mogu primjetiti nekoliko preduvjeta koji su se počeli ostvarivati. Iz provedenog anketnog istraživanja vidi se kako se mnogo posjetitelja žali na „gužvu, kaos i nered“ te „puno smeća“. Upravo bi to mogao biti prvi pokazatelj zagušenja. Također, jedan od vanjskih preduvjeta jest negativan publicitet koji narušava ugled destinacije kod određenih tipova turista, a koji je prisutan u Novalji koja se često naziva „leglom alkohola, droge, razvrata i nemorala“, te „hrvatskom Sodomom i Gomorom“. Do pojave novih konkurentskih destinacija zasnovanih na sličnim atrakcijama još nije došlo, ali neke konkurentske destinacije (poput npr. Tisnog ili Hvara u kojima je već prisutan sličan oblik turizma), potaknute i inspirirane novaljskim turističkim uspjehom, mogle bi početi kopirati novaljski model te tako stvoriti treći uvjet potencijalne stagnacije.

Iz navedenih razloga, ne smije se prestati osluškivati signale tržišta, pratiti konkurentske destinacije i turističke trendove, te je prijeko potrebno konstantno ulagati u podizanje kvalitete ponude i proširenje dodatnih sadržaja kojih u hrvatskim destinacijama još uvijek nedostaje. Zbog navedenih opasnosti, ohrabrujuća vijest za novaljski turizam je donošenje Master plana turizma Novalje, tj. strateškoga plana destinacije do 2025. godine, koji predviđa diverzifikaciju oblika turizma, poboljšanje nepovoljne strukture smještaja, te podizanje kvalitete cjelokupne turističke ponude.

8. ZAKLJUČAK

Turizam u Novalji razvija se od 50-ih godina prošlog stoljeća, ali značajniji porast počeo je ostvarivati tek 2000-ih godina, što se vremenski poklapa s otvaranjem noćnih klubova na plaži Zrće, te početkom organizacije različitih manifestacija i festivala koji su bili uzrok snažne popularizacije ove paške destinacije.

Proučavajući fizionomsko-funkcionalne, socioekonomske i sociokulturne promjene, zaključeno je da je turizam značajno utjecao na transformaciju Grada Novalje (što se očituje u izgradnji stanova za odmor, širenju grada, ponašanju turista, promjeni djelatnosti lokalnog stanovništva), te se hipoteza 1 koja glasi „Turizam je značajno utjecao na preobrazbu Grada Novalje što se očituje u fizionomsko-funkcionalnim, socioekonomskim, sociokulturnim i demografskim promjenama.“ potvrđuje.

Unatoč snažnom razvoju *clubbing* turizma, turizam Novalje ostao je iznimno sezonskog karaktera, turističke aktivnosti i dalje su koncentrirane većinom u srpnju i kolovozu, te se stoga hipoteza 2 koja glasi „Turistička kretanja izuzetno su sezonskog karaktera, orijentirana na samo nekoliko ljetnih mjeseci u kojima se odvija velika većina turističkih aktivnosti.“ može smatrati potpuno potvrđenom.

Dobna struktura posjetitelja Novalje (u kojoj snažno prevladavaju posjetitelji između 16 i 30 godina) pokazuje velika odstupanja od hrvatskog prosjeka, te od svih ostalih promatranih destinacija. Uzrok tome upravo je plaža Zrće što je dokazano vlastitim anketnim istraživanjem, pa se zato hipoteze 3 („Značajan utjecaj na turizam Novalje ima plaža Zrće, koja je Novalju učinila drugačijom u odnosu na ostale slične obalne destinacije u Hrvatskoj.“), hipoteza 4 („Plaža Zrće sa svojim klubovima utjecala je na promjenu strukture posjetitelja, po kojoj se Novalja značajno razlikuje u odnosu na ostale destinacije koje u svojoj ponudi nemaju takve sadržaje.“), hipoteza 6 („*Clubbing* turizam bio je od presudne važnosti za ubrzani razvoj novaljskog turizma.“) i hipoteza 7 („Plaža Zrće i provod u noćnim klubovima koji se na plaži nalaze, glavni su motivi dolazaka mladih u Novalju.“) potvrđuju.

Analiza stavova stanovnika Novalje, koju je objavio Institut za turizam 2013. godine, pokazuje da lokalno stanovništvo priželjkuje orijentaciju na druge oblike turizma, te da unatoč svim dobrobitima i snažnijem razvoju turizma od svih Novalji sličnih destinacija, lokalno stanovništvo ipak nije zadovoljno plažom Zrće, njezinim noćnim klubovima i mlađim posjetiteljima koji stvaraju mnoge probleme. Hipoteza 5 („Većina stanovnika Novalje u

cjelini je zadovoljna rezultatima i posljedicama razvoja turizma u njihovom gradu.“) se iz tog razloga odbacuje.

LITERATURA I IZVORI

Literatura:

1. Analiza stavova stanovnika grada Novalje o razvoju turizma u destinaciji, Institut za turizam, 2013., Zagreb
2. Bellis, M., Hale, G., Bennett, A., Chaudry, M., Kilfoyle, M., 2000: Ibiza uncovered: changes in substance use and sexual behaviour amongst young people visiting an international night-life resort, *International Journal of Drug Policy* 11 (7), 235-244
3. Calafat, A., Juan, M., 2004: Health and safety problems in recreational nightlife in the Island of Mallorca, *International Journal of Drug Policy* 15 (2), 157-162
4. Čorak, S., Ivandić, N., Krešić, D., Telišman-Košuta, N., 2006: Ljetni odmorišni turizam, u: *Hrvatski turizam - plavo, bijelo, zeleno* (ur. S. Čorak i V. Mikačić), Institut za turizam, Zagreb, 1-38
5. Dabo, D., 2007: Novalja: Turistička monografija, Turistička naklada, Novalja
6. Devedžić, M., 2007: Prilog izučavanju uticaja turizma na demografski razvitak, *Stanovništvo* 45 (2), 63-79
7. Goulding, C., Shankar, A., 2011: Club culture, neotribalism and ritualised behaviour, *Annals of Tourism Research* 38 (4), 1435–1453
8. Iwanicki, G., Dluzewska, A., 2015: Potencial of city break *clubbing* tourism in Wroclaw, *Bulletin of geography, Socio-economic Series* 28, 77-89
9. Krendzelak, J., 2008: Tourism in Ibiza Island and its destination life cycle, University of Nottingham, Nottingham
10. Magaš, D., 2000: Contribution to the knowledge of the geographical characteristics of the Pag Island, *Geoadria* 5, 5-48
11. Mikulić, J., Vlaić, V., 2013: Analiza navika mladih Hrvata u međunarodnim turističkim putovanjima, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* (ur. Pavković i dr.), Ekonomski fakultet Zagreb, 55-74
12. Milić, M., 2018: Demografski razvoj otoka Paga od druge polovine 20. st. do danas, Diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
13. Opačić, V. T., 2002: Turizam kao faktor preobrazbe općine Dobrinj, *Hrvatski geografski glasnik* 64, Zagreb

14. Opačić, V. T., 2008: Ekonomsko-geografski utjecaji i posljedice vikendaštva u receptivnim vikendaškim područjima – primjer ozoka Krka, *Ekonomska misao i praksa* 27 (2), 127-154
15. Pirjevec, B., Kesar, O., 2002: Počela turizma, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb
16. Popis stanovništva 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima, Dokumentacija 885, DZS, 1994., Zagreb
17. Popis stanovništva 2001. godine, Zaposleni po djelatnosti i prema pretežitoj aktivnosti po spolu, DZS
18. Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2000., Statističko izvješće 1135, Državni zavod za statistiku 2001. godine, Zagreb
19. Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2005., Statističko izvješće 1297, Državni zavod za statistiku, 2006. godine, Zagreb
20. Sellars, A., 1998: The influence of dancemusic on the UK youth tourism market, *Tourism management* 19 (6), 611-615
21. Sonmez, S., Apostolopoulos, Y., Theocharous, A., Massengale, K., 2013: Bar crawls, foam parties and clubbing networks: Mapping the risk environment of a Mediterranean nightlife resort, *Tourism management perspectives* 8, 49-59
22. Strategija gospodarskog razvitka Grada Novalje 2010-2020, Ekonomski fakultet Rijeka, 2010. godine, Rijeka-Novalja
23. Tadej, P., 2006: Omladinski turizam, u: *Hrvatski turizam - plavo, bijelo, zeleno* (ur. S. Čorak i V. Mikačić), Institut za turizam, Zagreb, 269-286
24. Uriely N., Belhassen, Y., 2005: Drugs and risk-taking in tourism, *Annals of Tourism Research* 33 (2), 339-359
25. Vojnović, N. 2012: Stagnacija turističke destinacije: Primjer Pule, *Hrvatski geografski glasnik* 74 (2), 113-128

Internetski izvori:

1. Rocks Beach Club, <https://zrce.eu/locations/rocks/> (21.6.2018.)
2. Hrčak, Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&stype=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=novalja (21.6.2018.)
3. The travel industry dictionary: Types of tourism, <http://www.travel-industry-dictionary.com/clubbing-tourism.html> (7.1.2017.)
4. Ibiza – history and culture, <https://www.iexplore.com/articles/travel-guides/europe/spain/balearic-islands/ibiza/history-and-culture> (4.7.2018.)
5. Ibiza: how it all began, <https://www.skiddle.com/news/all/Ibiza-How-it-all-began/12822/> (4.7.2018.)
6. Legendary Ibiza Dance Clubs You Have to Know, <https://theculturetrip.com/europe/spain/articles/5-legendary-ibiza-dance-clubs-you-have-to-know/> (4.7.2018.)
7. http://eprints.nottingham.ac.uk/23412/1/tourism_in_ibiza_and_its_destination_life_cycle.pdf (4.7.2018.)
8. Ibiza Tourist Numbers Up 11%! Airport Up 12.7%! Occupancy Up 6.5%! But Is Ibiza Full Up?, <https://theibizan.com/ibiza-tourist-numbers/> (4.7.2018.)
9. Boris Šuljić, od prvog bara na Zrću do visoke gastronomije i novog Boškinca s pet zvjezdica, <https://plavakamenica.hr/2017/08/09/boris-suljic-zrce-kalypso-boskinac/> (15.8.2018.)
10. INTERVJU: Adnan Mehmemtović otkriva sve o industriji party turizma na Zrću, <https://poslovnipuls.com/2015/02/26/intervju-adnan-mehmedovic-otkriva-sve-o-industriji-party-turizma-na-zrcu/> (15.8.2018.)
11. Papaya na Zrću proglašena šestim najboljim klubom na svijetu po DJ-magu, <http://hrturizam.hr/papaya-na-zrcu-proglasena-sestim-najboljim-klubom-na-svijetu-po-dj-mag-u/> (15.8.2018.)
12. Zašto na Zrću ne vole turiste? „Bio sam na Ibizi, tamo razularene Engleze drže ograđene žicom“, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/mjestani-bi-novce-ali-ne-bi-turiste-razularene-engleze-na-ibizi-drze-ograjene-zicom-a-ja-sam-ih-smirio/981155.aspx> (4.7.2018.)

13. Otac industrije zabave: Kako sam prije trideset godina sasvim slučajno stvorio - Zrće, http://www.novilist.hr/Vijesti/Regija/Otoci/OTAC-INDUSTRIJE-ZABAVE-Kako-sam-prije-trideset-godina-sasvim-slucajno-stvorio-Zrce?meta_refresh=true (4.7.2018.)
14. Clubbing, <http://www.rab-visit.com/hr/aktivnosti/zabava/clubbing-395/395> (4.7.2018.)
15. Kako će lokalne vlasti ove godine dočekati partijanere: Neki ih čekaju otvorenih ruku, a neki ih ne žele unatoč svim eurima koje nose, <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/regional/clanak/id/544000/neki-ih-cekaju-rasirenih-ruku-a-neki-ih-ne-zele-vidjeti-unatoc-svim-eurima-koje-nose> (15.8.2018.)
16. Prometna povezanost Novalje, <http://www.novalja.info/prometna-povezanost.shtml> (7.1.2017.)
17. Karta destinacija, <http://www.zadar-airport.hr/destinacije> (4.7.2018.)
18. Foto: Kako je Novalja izgledala prije Zrća i masovnog turizma, Nije bilo ni struje ni vode, a prvi turisti, Slovenci, na otok su stigli parobrodom, <https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/foto-kako-je-novalja-izgledala-prije-zrca-i-masovnog-turizma-nije-bilo-ni-struje-ni-vode-a-prvi-turisti-slovenci-na-otok-su-stigli-parobrodom/5834531/> (5.7.2018.)
19. Ponovno uspostavljena trajektna linija Prizna-Žigljen, <http://www.licko-senjska.hr/index.php/component/k2/item/236-ponovno-uspostavljena-trajektna-linija-prizna-zigljen> (7.1.2017.)
20. Referendum u Novalji: Strateški turistički razvoj ili status quo?, <http://hrturizam.hr/referendum-u-novalji-strateski-turisticki-razvoj-ili-status-quo/> (5.7.2018.)
21. Ocjene kakvoće mora za kupanje, http://baltazar.izor.hr/plazepub/kakvoca_detalji10 (6.9.2017.)
22. Sunturist travel agency, Izleti, <http://www.sunturist.com/croatia/hr/izleti/> (7.1.2017.)
23. Registar kulturnih dobara, <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> (9.1.2017.)
24. TZ Novalja, Manifestacije, <http://www.visitnovalja.hr/hr> (9.1.2017.)
25. Hrvatska turistička zajednica, Turizam u brojkama 2016, https://www.htz.hr/sites/default/files/2017-06/Turizam_u_brojkama_HR_%202016.pdf (15.8.2018.)

26. U Novalji će se ove godine graditi 4 hotela, nijedan ispod 4 zvjezdice,
<http://www.lika-express.hr/gospodarstvo/u-novalji-ce-se-ove-godine-graditi-cak-4-hotela-nijedan-ispod-4-zvezdice> (15.8.2018.)
27. Poduzetnički zamah na Pagu,
<https://www.zadarskilist.hr/clanci/01032018/poduzetni%C4%8Dki-zamah-na-pagu> (15.8.2018.)
28. Institut za turizam, Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Tomas ljetu 2017, Obilježja turističke potražnje u gradu Malom Lošinj, <http://hrturizam.hr/wp-content/uploads/2018/03/stavovi-i-potrosnja-turista-u-hrvatskoj-i-losinju-tomas.pdf> (15.8.2018.)
29. Institut za turizam, Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj u 2017. godini, Tomas ljetu 2017, http://www.iztztg.hr/UserFiles/file/novosti/2018/TOMAS-Ljeto-prezentacija-2017-06_02_2018-FIN.pdf (15.8.2018.)
30. Institut za turizam, Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Tomas ljetu 2017, Obilježja turističke potražnje u gradu Malom Lošinj, <http://hrturizam.hr/wp-content/uploads/2018/03/stavovi-i-potrosnja-turista-u-hrvatskoj-i-losinju-tomas.pdf> (15.8.2018.)
31. Paška Sodoma i Gomora: Novalja – oaza seksa, droge i alkohola,
<http://arhiva.nacional.hr/clanak/13924/novalja-oaza-seksa-droge-i-alkohola> (7.1.2017.)
32. Kako smo regulirali buku i uveli turistički bonton,
<http://zastita.info/UserFiles/file/zastita/SIGTUR%202014/PDFprezentacije/MiroslavKolobaric.pdf> (7.1.2017.)
33. Turizam na otoku Rabu, <http://www.kristofor-travel.com/hr/turizam-na-otoku-rabu/120/13> (15.8.2018.)
34. Novalja: Masters plan razvoja turizma, <http://www.narodni-list.hr/posts/59475002> (15.8.2018.)

PRILOZI

POPIS SLIKA

1. Prostor Grada Novalje s glavnim lokalitetima <i>clubbing</i> turizma	3
2. Noćni klub <i>Privilege</i>	9
3. Broj domaćih i međunarodnih dolazaka u Zračnu luku Ibiza 2006.-2016. godine.....	10
4. Udio kategorija hotelskog smještaja na Ibizi od 2009.do 2016.g.....	11
5. Plaža Zrće.....	13
6. Rast broja noćenja u Novalji i prosjeka hrvatskih primorskih županija 2001.- 2013.godine.....	15
7. Satelitska snimka područja Grada Novalje.....	18
8. Ostvarena noćenja odabranih destinacija od 1971. do 2001. godine.....	21
9. Broj noćenja na području Grada Novalje po mjesecima 2017. godine.....	22
10. Primarna motivacija dolazaka turista u Novalju	26
11. Primarna, sekundarna i tercijarna motivacija dolazaka turista u Novalju	27
12. Broj stanova za odmor i rekreaciju 1971.-2011. godine po promatranim općinama/gradovima.....	31
13. Satelitska snimka naselja Novalja iz 1968. godine.....	43
14. Satelitska snimka naselja Novalja iz 2011. godine	44
15. Površina stanova za odmor i rekreaciju po promatranim općinama i gradovima od 1971. do 2011.godine.....	45
16. Špital, novi centar neturističkih funkcija	46
17. Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Novalje 2011. godine.....	49
18. Promjena broja stanovnika analiziranih gradova i općina 1857.-2011. godine	52
19. Anketirani turisti prema emitivnim državama	56

POPIS TABLICA

1. Dobna struktura posjetitelja Novalje 2015.-2017. godine	25
2. Festivali na plaži Zrće 2018. godine	28
3. Festivali na plaži Zrće 2017. godine	29
4. Broj postelja po promatranim gradovima/općinama 2000.-2015. godine	32
5. Broj turističkih dolazaka u odabranim destinacijama 2010.-2017. godine.....	34
6. Broj turističkih noćenja u odabranim destinacijama 2010.-2017. godine	35
7. Udio broja dolazaka i noćenja turista 2005.-2017. godine u Gradu Novalji prema zemlji dolaska	36
8. Zadovoljstvo određenim elementima turističke ponude u Novalji 2018. godine.....	40
9. Udio zaposlenih po sektorima djelatnosti 2001. i 2011.godine	48
10. Udio doseljenog stanovništva u odabranim gradovima i općinama 2011. godine.....	50
11. Indeks promjene broja stanovnika po povijesnim razdobljima razvoja turizma	53
12. Način dolaska anketiranih stranih turista u Hrvatsku	57
13. Redni broj dolaska anketiranih stranih turista u Hrvatsku.....	58
14. Redni broj dolaska anketiranih turista u Novalju.....	58
15. Korištena vrsta smještaja na turističkim putovanjima	59
16. Primarna motivacija dolaska turista u Novalju	60
17. Bodovanje važnosti određenih elemenata turističke ponude ključnih za dolazak turista u Novalju	61
18. Prosječne ocjene određenih elemenata turističke ponude Novalje 2018. godine.....	62
19. Percepcija ometanja lokalnog stanovništva i ostalih turista od strane <i>clubbing</i> turista.....	63
20. Percepcija pozitivnih i negativnih posljedica doslaska <i>clubbing</i> turista u Novalju	64
21. SWOT analiza razvoja <i>clubbing</i> turizma u Novalji.....	67

ANKETNI UPITNIK ZA TURISTE U NOVALJI

1. Spol - M Ž
2. Godina rođenja - _____
3. Razina obrazovanja – završena OŠ – srednja škola – viša škola – fakultet ili više
4. Država - _____
5. Mjesto/grad iz kojega dolazite? - _____
6. Kojim ste prijevoznim sredstvom došli u Hrvatsku?
osobni automobil - zrakoplov - autobus - brod - vlak - ostalo
7. Koji Vam je ovo po redu dolazak u Hrvatsku?
1) prvi put 2) 2.-4. put 3) 5.-10. put 4) >10
8. Koliko ste dosad puta posjetili Novalju?
1) prvi put 2) 2.-4. put 3) 5.-10. put 4) >10
9. U kojem tipu smještaja obično odsjedate na putovanjima?
hotel – hostel – privatni smještaj (apartman, sobe) – kamp – marina – ostalo _____
10. U kojem tipu smještaj odsjedate u Novalji?
hotel – hostel – privatni smještaj (apartman, sobe) – kamp – marina – ostalo _____
11. Kolika je dužina Vašeg boravka u Novalji? - _____
12. Kolika je Vaša prosječna dnevna potrošnja za vrijeme boravka u Novalji (u eurima) ? _____
13. Koliki iznosi prosječni dnevni trošak smještaja (u eurima) ? - _____
14. Koja je primarna motivacija Vašeg dolaska u Novalju? (redom označite 3 odgovora)
 - 1) klubovi, Zrće ____
 - 2) priroda, bavljenje sportom, avanturizam ____
 - 3) blizina mjesta stanovanja ____
 - 4) usput, proputovanje ____
 - 5) hrana, gastronomska ponuda ____
 - 6) posjedovanje nekretnine, redoviti dolasci ____
 - 7) posjet prijateljima ili rodbini, druženje ____
 - 8) preporuka poznanika ____
 - 9) sigurnost ____
 - 10) dobra prometna povezanost ____
 - 11) ljepota krajolika ____
 - 12) ostalo - _____ - ____

15. Ocijenite 1-5 stupanj zadovoljstva navedenim elementima turističke ponude u Novalji
(1 – potpuno nezadovoljan, 5- potpuno zadovoljan)

1. clubbing ponuda, Zrće	1	2	3	4	5	ne znam
2. noćni život (osim Zrća)	1	2	3	4	5	ne znam
3. očuvana priroda	1	2	3	4	5	ne znam
4. pristupačnost, prometna povezanost	1	2	3	4	5	ne znam
5. hrana	1	2	3	4	5	ne znam
6. prihvatljive cijene	1	2	3	4	5	ne znam
7. kvaliteta smještaja	1	2	3	4	5	ne znam
8. raznovrsnost smještajnih kapaciteta	1	2	3	4	5	ne znam
9. broj i vrsta plaža	1	2	3	4	5	ne znam
10. dodatni sadržaji	1	2	3	4	5	ne znam
11. ljubaznost osoblja	1	2	3	4	5	ne znam
12. biciklističke staze	1	2	3	4	5	ne znam
13. pješačke staze	1	2	3	4	5	ne znam
14. odnos uloženo/dobiveno, kvaliteta za novac	1	2	3	4	5	ne znam

16. Prema Vašem mišljenju, koliko *clubbing/party turisti* u Novalji ometaju lokalno stanovništva?
1 2 3 4 5 ne znam

17. Koliko *clubbing/party turisti* u Novalji smetaju ostalim tipovima turista?
1 2 3 4 5 ne znam

18. Navedite 3 pozitivne i 3 negativne posljedice dolaska *clubbing turista* u Novalju.

<u>pozitivne:</u>	<u>negativne:</u>
1) _____	1) _____
2) _____	2) _____
3) _____	3) _____

19. Kolika je vjerojatnost da ćete sljedeće godine posjetiti:

Novalju	1	2	3	4	5	ne znam
Hrvatsku	1	2	3	4	5	ne znam

UMFRAGE FÜR TOURISTEN IN NOVALJA

1. Geschlecht: männlich weiblich
2. Geburtsjahr - _____
3. Bildungsstand: keine Primarstufe - Primarstufe (Grundschule) – Sekundarstufe (Gymnasium/Hauptschule/Realschule/Gesamtschule) – Fachschule – Universität
4. Land, aus dem Sie kommen - _____
5. Stadt, aus der Sie kommen - _____
6. Wie sind Sie nach Kroatien gekommen?
Auto - Flugzeug - Bus - Schiff - Zug - etwas Anderes
7. Wievielmals waren Sie schon in Kroatien?
1) das ist das erste Mal 2) 2 – 4-mal 3) 5- 10-mal 4) mehr als 10-mal
8. Wievielmals haben Sie schon Novalja besucht?
1) das ist das erste Mal 2) 2- 4-mal 3) 5- 10-mal 4) mehr als 10-mal
9. Was für Unterkünfte haben Sie normalerweise, wenn sie reisen?
Hotel – Hostel – private Unterkunft (Appartement, Zimmer) – Camp – Jachthafen – etwas Anderes: _____
10. Was für eine Unterkunft haben Sie in Novalja?
Hotel – Hostel – private Unterkunft (Appartement, Zimmer) – Camp – Jachthafen – etwas Anderes: _____
11. Wie lange bleiben Sie in Novalja? - _____
12. Wie viel Geld geben sie in Novalja täglich aus (in Euros)? _____
13. Wie sind durchschnittlich die Unterkunftskosten pro Tag (in Euros)? - _____
14. Warum sind sie hauptsächlich nach Novalja gekommen? (rangieren Sie 3 Hauptgründe)
 - 1) Klubs, Zrće _____
 - 2) Natur, Sport, Abenteuerlichkeit _____
 - 3) Nähe des Wohnorts _____
 - 4) ich bin beiläufig hier, Durchreise _____
 - 5) Essen, Gastronomie _____
 - 6) ich habe hier eine Immobilie, ich komme oft hier _____
 - 7) ich besuche meine Freunde/Familie _____
 - 8) jemand hat mir Novalja empfohlen _____
 - 9) Sicherheit _____
 - 10) gute Verkehrsverbindung _____

11) Schönheit der Landschaft ____

12) etwas Anderes - _____ - ____

15. Wie sind Sie mit dem Tourismusangebot in Novalja zufrieden – von 1 bis 5?

(1 – völlig unzufrieden, 5- völlig zufrieden)

1. Ausgehen, Zrće	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
2. Nachtleben (ausgenommen Zrće)	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
3. bewahrte Natur	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
4. Verkehrsverbindung	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
5. Essen	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
6. gute Preise	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
7. Qualität der Unterkunft	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
8. Mannigfaltigkeit der Unterkunft	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
9. Mannigfaltigkeit der Strände	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
10. zusätzliche Angebote	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
11. Freundlichkeit des Personals	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
12. Radfahrwege	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
13. Fußgängerwege	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht
14. Verhältnis Preise/Qualität	1	2	3	4	5	ich weiß es nicht

16. Was denken Sie, in welchem Maße stören die *Klubs/ Party-Touristen* den Bewohnern in Novalja?

1 2 3 4 5 ich weiß es nicht

17. In welchem Maße stören die *Klubs/ Party-Touristen* in Novalja anderen Typen von Touristen?

1 2 3 4 5 ich weiß es nicht

18. Nennen Sie 3 positive und 3 negative Auswirkungen davon, dass *Party-Touristen* Novalja besuchen.

positive:

- 1) _____
2) _____
3) _____

negative:

- 1) _____
2) _____
3) _____

19. Wie wahrscheinlich ist es, dass sie nächstes Jahr Novalja oder Kroatien besuchen werden?

1. Novalja: 1 2 3 4 5 ich weiß es nicht

2. Kroatien: 1 2 3 4 5 ich weiß es nicht

Tourism questionnaire for Novalja tourists

1. Gender - M F

2. Year of birth- _____

3. Highest level of education: primary school – highschool – bachelor degree – university (master degree or more)

4. Country - _____

5. Which place/city are you from? - _____

6. Which type of transportation did you use to get to Croatia?

Car - airplane - bus - boat - train - bike - other

7. How many times have you been in Croatia?

1) one time 2) 2.- 4. times 3) 5.- 10. times 4) >10 times

8. How many times have you been in Novalja?

1) one time 2) 2.- 4. times 3) 5.- 10. times 4) >10 times

9. In what type of accommodation do you usually stay when you travel?

hotel – hostel – private accommodation(apartments/rooms) camp – marine – other_____

10. In what type of accommodation are you staying in Novalja?

hotel – hostel – private accommodation(apartments/rooms) – camp – marine - other _____

11. How long will you be staying in Novalja? - _____

12. How much money do you usually spend here a day (in euros) without accommodation cost?

13. How much money do you usually pay for accommodation per day in Novalja (in euros) ?

14. What is your primary motivation for coming to Novalja? (Mark at least 3 answers)

- 1) night clubs, Zrce ____
- 2) nature, sports, adventures ____
- 3) It is close to your place of residence ____
- 4) it was a brief stop on the way to the other destination ____
- 5) cuisine, food ____
- 6) you have real property, regular visits ____
- 7) visiting friends or relatives ____
- 8) friends recommendation ____
- 9) safety ____
- 10) good infrastructure ____
- 11) attractiveness of landscape ____
- 12) other - _____ - ____

15. Grade 1-5 level of satisfaction with given elements of tourist offer in Novalja

(1 – completely dissatisfied, 5- completely satisfied)

1. nightclubs, clubbing offer, Zrce	1 2 3 4 5 I don't know
2. Nightlife (except Zrce)	1 2 3 4 5 I don't know
3. Untouched nature	1 2 3 4 5 I don't know
4. Accessibility, road infrastructure	1 2 3 4 5 I don't know
5. Food	1 2 3 4 5 I don't know
6. Acceptable prices	1 2 3 4 5 I don't know
7. Quality of accomodation	1 2 3 4 5 I don't know
8. Diversity of accomodation	1 2 3 4 5 I don't know
9. Number and type of beaches	1 2 3 4 5 I don't know
10. Additional contents/offer	1 2 3 4 5 I don't know
11. Hospitality and kindness of staff	1 2 3 4 5 I don't know
12. Bike trails	1 2 3 4 5 I don't know

13. Pedestrian pathways, hiking trails 1 2 3 4 5 I don't know

14. Value for money 1 2 3 4 5 I don't know

16. In your opinion, how much do *party/clubbing* tourists disturb the locals?

1 2 3 4 5 I don't know

17. How much do *clubbing/party* tourists disturb other types of tourists?

1 2 3 4 5 I don't know

18. List 3 positive and negative consequences of clubbing in Novalja.

positive consequences:

negative consequences:

1) _____ 1) _____

2) _____ 2) _____

3) _____ 3) _____

19. What is the probability that you will come back next year to:

Novalja 1 2 3 4 5 I don't know

Hrvatska 1 2 3 4 5 I don't know

QUESTIONARIO PER I TURISTI - NOVAGLIA

1. Sesso - M F
2. Anno di nascita- _____
3. Titolo di studio: nessun titolo –scuola primaria –scuola media superiore – scuola superiore – università
4. Stato - _____
5. Paese di residenza - _____
6. Con quale mezzo è giunto/a in Croazia?
macchina - aereo - autobus - nave - treno - altro
7. Quante volte avete visitato Croazia?
1) 1 2) 2 – 4 3) 5 – 10 4) >10
8. Quante volte avete visitato Novaglia?
1) 1 2) 2 – 4 3) 5 – 10 4) >10
9. Quale tipo di alloggio scegli durante il viaggio?
albergo – ostello – alloggio privato (appartamento per turisti, camere) – capeggio –
porticciolo– altro _____
10. Che tipo di sistemazione avete scelto a Novaglia?
albergo – ostello – alloggio privato (appartamento per turisti, camere) – capeggio –
porticciolo– altro _____
11. Quanti giorni pensa di trascorrere a Novaglia? _____
12. Può fare una stima delle spese giornaliere nel corso del visita a Novaglia? (in euro) ? _____
13. Quanto costa il medio giornaliero speso del alloggio? (in euro) ? - _____

14. Quali sono le ragioni principali della Sua visita? (segnare nell'ordine 3 risposte)

- 1) club, Zrće ____
- 2) natura, sport e attività ricreative ____
- 3) vicino al luogo di residenza ____
- 4) strada facendo, viaggiare attraverso ____
- 5) alimento, offerta gastronomica ____
- 6) possedere immobili, arrivi regolari ____
- 7) visita a parenti e amici ____
- 8) raccomandazione del conoscente ____
- 9) sicurezza ____
- 10) l'accessibilità della località ____
- 11) bellezza del paesaggio ____
- 12) altro - _____ - ____

15. Per ogni affermazione La preghiamo di indicare grado della Sua soddisfazione con l'offerta di questa località turistica usando i numeri da 1 a 5 dove 1 significa "non sono affatto soddisfatto/a", mentre 5 significa "sono molto soddisfatto/a."

1. offerta della vita notturna, Zrće	1	2	3	4	5	non so
2. vita notturna (tranne Zrće)	1	2	3	4	5	non so
3. la natura intatta	1	2	3	4	5	non so
4. l'accessibilità della località	1	2	3	4	5	non so
5. alimento	1	2	3	4	5	non so
6. prezzi abbordabili	1	2	3	4	5	non so
7. qualità dell'alloggio	1	2	3	4	5	non so
8. varietà di alloggi	1	2	3	4	5	non so
9. numero e tipi di spiaggia	1	2	3	4	5	non so
10. contenuto aggiuntivo	1	2	3	4	5	non so
11. gentilezza del personale	1	2	3	4	5	non so
12. pista ciclabile	1	2	3	4	5	non so
13. pista pedonale	1	2	3	4	5	non so
14. rapporto investito / ottenuto	1	2	3	4	5	non so

16. Secondo voi, quanto i *clubbing/party* turisti disturbano popolazione locale?

1 2 3 4 5 non so

17. Quanto i *clubbing/party* turisti disturbano ai altri tipi di turisti?

1 2 3 4 5 non so

18. Dare l'esempio di 3 positive e 3 negative conseguenze per l'arrivo dei *clubbing* turisti a Novaglia.

positive:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

negative:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

19. Quale e la probabilità di venire l'anno prossimo?

Novaglia	1	2	3	4	5	non so
----------	---	---	---	---	---	--------

Croazia	1	2	3	4	5	non so
---------	---	---	---	---	---	--------

SONDAGE SUR LES TOURISTES A NOVALJA

1. Sexe : M – F
2. An de naissance : _____
3. Niveau de scolarité : éducation élémentaire inachevée – éducation élémentaire achevée – école secondaire – haute école – université ou plus
4. Pays d'origine : _____
5. Lieu/ville d'origine : _____
6. Avec quel moyen de transport êtes-vous venus en Croatie ?
voiture particulière – avion – autobus – bateau – train – autre
7. Combien de fois avez-vous visité la Croatie, cette fois incluse ?
1) une fois 2) 2-4 fois 3) 5-10 fois 4) plus de 10 fois
8. Combien de fois avez-vous visité Novalja, cette fois incluse ?
1) une fois 2) 2-4 fois 3) 5-10 fois 4) plus de 10 fois
9. Quel type de logement préférez-vous dans vos voyages ?
hôtel – auberge – logement privé (appartements, chambres) – camping – port de plaisance – autre _____
10. Quel type de logement utilisez-vous à Novalja ?
hôtel – auberge – logement privé (appartements, chambres) – camping – port de plaisance – autre _____
11. Quelle est la durée de votre séjour à Novalja ? _____
12. Vos dépenses quotidiennes pendant le séjour à Novalja (€) : _____
13. Vos dépenses quotidiennes concernant le logement (€) : _____
14. Quelle est la motivation principale de votre arrivée à Novalja ? (marquez 3 réponses)
 - 1) les clubs, Zrće ____
 - 2) la nature, faire du sport, le tourisme d'aventure ____
 - 3) la proximité de votre lieu de résidence ____
 - 4) les pérégrinations ____
 - 5) la gastronomie locale ____
 - 6) la détention de biens immobiliers ____
 - 7) visiter les amis, la famille ____
 - 8) la recommandation de quelqu'un que vous connaissez ____

- 9) la sécurité ____
- 10) une bonne infrastructure, les liaisons de transport appropriées ____
- 11) la beauté du paysage ____
- 12) autre _____

15. Marquez votre degré de satisfaction avec les éléments suivants de l'offre touristique à Novalja (1 – complètement insatisfait, 5 – complètement satisfait) :

1) les clubs, Zrće	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
2) la vie nocturne (sauf Zrće)	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
3) la conservation de la nature	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
4) l'accessibilité, les liaisons de transport	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
5) la nourriture	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
6) les prix agréables	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
7) la qualité du logement	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
8) la diversité des logements	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
9) le nombre et le type des plages	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
10) contenus supplémentaires	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
11) la gentillesse du personnel	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
12) les pistes cyclables	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
13) les chemins piétonniers	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas
14) le rapport investi/gagné, la qualité obtenue pour l'argent dépensé	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas

16. A votre avis, à quelle mesure les *clubbing/party touristes* dérangent la population locale ?

1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas

17. A quelle mesure les *clubbing/party touristes* dérangent autres types de touristes ?

1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas

18. Indiquez 3 avantages et 3 inconvénients concernant l'arrivée des *clubbing/party touristes* à Novalja :

Avantages :

1) _____

2) _____

3) _____

Inconvénients :

1) _____

2) _____

3) _____

19. A quelle mesure est-il possible pour vous de revisiter l'année prochaine :

Novalja 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas

Croatie 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - je ne sais pas